

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

ZONEN GODS EN DOCHTEREN DER MENSEN IN GEN. 6 : 1-4 EEN OUDE KWESTIE I

Inleiding; enige literatuur; de voornaamste standpunten

Inleiding

Ergens in het begin van het boek Genesis kan men haar vinden: die merkwaardige perikoop van de zonen Gods en de dochteren der mensen. We schrijven 'God' met een hoofdletter en volgen daarin de ons bekende Oude en Nieuwe Bijbelvertalingen. We lopen daarmee echter niet op onze eventuele conclusie vooruit en willen ons niet bij voorbaat binden *zodat* we later niet vrij *meer* zijn. En 'merkwaardig' bedoelen we niet in ongunstige zin maar volgens de oorspronkelijke en eigenlijke betekenis van het woord dat dit fragment uit de Heilige Schrift verdient dat men er op let en er kennis van neemt.

Immers, hoe staat het bij ons met die kennisneming? Te dien aanzien hebben wij onze vragen. Wat doen we wanneer we bij onre geregelde Bijbellesing aan deze passage toegekomen zijn? Lezen wij dan door in de mening te weten waar het over gaat? Nieuwe vragen laten zich stellen. Waar komt die mening vandaan? En ik hoor de lezers van dit artikel al zeggen dat zijn mening de 'onder ons gangbare opvatting' is. Zo is het ons tenminste altijd

voorgehouden als dit Schriftgedeelte ter sprake kwam in een lezing of een meditatie of een preek. Steeds had de spreker of schrijver een uitleg bij de hand, die bij nadere beschouwing meestal spoedig toegebogen *bleek* te zijn in de richting van de toepassing. Zodat men de indruk *krijgt* dat de toepassing min of meer de onbevangen uitleg aan zich ondergeschikt maakt. En over het een noch *het* ander werd de spreker c.q. schrijver ter verantwoording geroepen. Er had zich onder ons een bepaalde traditie gevormd! En voor velen deed dat en doet dat de *deur* dicht. Zo zou het *wel* zijn. En bovendien: Wat moest je er ook al anders van zeggen? En als iemand er toch nader *op* inging en zei te stuiten op vragen die niet zo een-twee-drie bevredigend beantwoord konden worden, dan werden dergelijke problemen met een schouderophalen afgedaan: daar moeten we ons maar niet te zeer in verdiepen.

Aan die laatste, nogal gemakkelijke raad, willen wij ons niet storen wanneer we in enkele artikelen op deze verzen toch nader hopen in te gaan. Zo hebben we ons voorgenomen. Maar, met dat we dit neerschrijven kunnen we

HOOFDARTIKEL

Zonen Gods en dochteren der mensen in Gen. 6:1-4 een oude kwestie I

H.M. Ohmann

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Genode brengt herschepping

UIT DE SCHRIFT

Vreemdelingen-dode

G. Zomer Gzn.

KERKELIJK LEVEN

**Kritiek op statuten -
doorpraten over de kerk**
M. te Velde

AAN DE BROEDERWEG

**Programma schooldag
Theologische Universiteit**

GELEGEN/ONGELEGEN

J. Kamphuis

**Prediking en toeëigening van
het heil II (slot)**

A.N. Hendriks

PERSCHOUW

G.J. van Middelkoop

UIT DE KERKEN

schrikken. We denken bij onszelf: Wat halen we ons aan? In wat voor moeilijkheden zullen we ons verwickelen? Toch kotnen we niet van ons voornemen terug. Het lijkt me goed deze verzen eens samen te overwegen om te zien of we samen verder kunnen komen. Hoe ver? Dat durven we op dit moment nog niet te zeggen. Wie exegetiseert gaat in de regel zeer voorzichtig te werk. Exegese van een bepaalde tekst is een zaak van overwegen en heroverwegen. Al maar door moeten afwegingen worden gemaakt om tot een zo verantwoord mogelijke keuze te komen. Een keuze! We vleien ons niet *het* laatste woord in deze zaak te zullen spreken, hoe mooi het ook zou zijn als dat kon. We stellen ons om te beginnen graag voorzichtig op, ons goed bewust van allerlei kwesties die zich voordoen. Om een complicerende factor te noemen: Hoe ver staat de periode waarin de hier beschreven gebeurtenissen zijn voorgevallen, niet van ons af. Hoe zag de wereld er toen uit? En de mensen? En wat hield toen de geesten der mensenkinderen bezig? Wat valt er te zeggen van hun cultuur en hun gedachtenwereld?

Al geven we onszelf hier de hoop het verlossende woord te spreken, dan nog is het een stap voorwaarts om te zien waar de kwesties liggen en die dan ook eerlijk en zuiver te stellen. Dat op zichzelf is al winst.

Nog een paar opmerkingen.

Iedere uitleg van een tekst begint met een nauwkeurige lezing van de tekst. Met tekst bedoelen we – het zij ten overvloede genoemd – dat wat in een bepaalde pericope geschreven staat. Heel gewoon de woorden tot zinnen verbonden die samen weer dit afgebakende gedeelte vormen.

Dat wil niet zeggen dat de rest van de Bijbel gesloten blijft. Neen, in een bepaald Schriftgedeelte moet de hele Schrift mee-klitken; het Oude en het Nieuwe Testament. Dat zal wel blijken.

Het resultaat, dat aan het einde blijkbaar wordt, zal dan ook onze kijk op Gods openbaring en zijn geschiedenis verhelderen.

Enige literatuur

We zouden de belangstellende lezer willen uitnodigen zelf ook literatuur over ons onderwerp ter hand te nemen, om zich mede aan de hand daarvan een beeld, zo mogelijk een oordeel te vormen over de zaken die in geding zijn. Dan stel ik me voor dat hij in de eerste plaats naar een verklaring van Genesis grijpt. In ons eigen Nederlandse taalgebied heeft hij de beschikking over:

G.Ch. Aalders, *Het Rock Genesis opnieuw uit de grondtekst vertaald en verklaard* 1, verschenen in de welbekende reeks Korte Verklaring der Heilige Schrift, een uitgave van Kok te Kampen.

Verder:

J. de Fraine S.J., *Genesis uit de grondtekst vertaald en uitgelegd*, Roermond en Maaseik 1963, in BOT (Boeken van het Oude Testament), een uitgave van R.K. zijde.

A. van Selms, *Genesis* I, Nijkerk 1967, in POT (De Prediking van het Oude Testament), een uitgave waaraan auteurs van Hervormden huize medewerken.

Wie, onder onze Iczers voor een wetenschappelijk commentaar niet terugschrikt, dat wil zeggen, een uitleg waarin woorden en zinsdelen in Hebreeuwse karakters zijn gedrukt, omdat de schrijver op basis van de Hebreeuwse of masoretische tekst wil argumenteren; een verklaring die ook de antieke Griekse, Aramese, Syrische en Latijnse vertalingen in ogenschouw neemt waar dat nodig is; die ook de standpunten van andere uitleggers verdisconteert; maar die tussen de regels door telkens tot h nog heel wat biedt wat voor de nientheoloog, de leek, leesbaar is, die zij verwezen naar: W.H. Gispen, *Genesis vertaald en verklaard* 1, Kampen 1974, in de reeks: *Commentaar op het Oude Testament*

Wie toch eenmaal in dit genre literatuur aan het snuffelen is, zal zich mogelijk ook wel eens wagen aan een gedegen commentaar in een andere taal, waarvan hij de titels kan vinden in het boek van Gispen.

Daarnaast zijn er hoeken – monografieën – die speciaal aan onze pericopen zijn gewijd. Zo langzamerhand vormen ze een behoorlijke rij. Een paar werken springen er uit: Allereerst het in 1937 bij het Pauselijk Bijbelinstituut te Rome verschenen: *Die Sünde der 'Söhne Gottes'*, Gen. h, 1-4 van Gustav E. Closen S.J. Dan, een dertig jaar later, in 1966, het te Wenen gepubliceerde boek van Ferd. Dexinger, *Sturz der Göttersöhne oder Engel vor der Sintflut*.

We gaan op deze plaats voorbij aan een aantal artikelen over ons onderwerp die sinds de Tweede Wereldoorlog in theologische vaktijdschriften zijn verschenen, want dit zou ons te ver buiten de kring van lezers voeren voor wie ons weekblad is bedoeld.

Een noot apart in de reeks is K.J. Popma's *Harde Feiten. Kanttekeningen bij het Genesisverhaal*, Franeker 1972, dat wij in ieder geval ter kennisneming aanbevelen.

We zijn er nog niet. Wie zich in Gen. 6 : 1-4 verdiept, komt ook in aanraking met de literatuur van het Oude Nabije Oosten. Die zou zelfs wel eens belangrijke informatie kunnen verschaffen. Als Gen. 6 : 1-4 op de juiste

KERNREDACTIE:

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DRS. G.J. VAN MIDDELSKOOP, PROF. DR. M. TC. VOLDIC

OVERIGE REDACTIELEDEN

DRS. R. TER BEEK, DRS. R. LUITEN, DRS. C.J. DE RIJTER, DRS. H. VELD-
MAN, PROF. DR. K. VCLING

MEDEWERKERS

DRS. J.A. BOERSMA, J.M. DE JONG, A.JOH. KISJES, DRS. J. MESSELINK,
DRS. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan
De Reformatie, Postbus 24, 5260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oosterbaan & Le Cointre B.V., Postrekening 406040 t.n.v.,
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes. Tel. (01100) 15591

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 15,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland).
Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden ertien
maanden voor het verstrijken van de betalingstermijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

ADVERTENTIES

Prijs f 0,15 per mm. Contracttarief op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan
artikelen uit dit blad over te nemen.

ISSN 0165-5191

plaats staat – en dat zullen we om te beginnen aannemen omdat het opgesloten ligt in onze visie op de Canon, de Bijbel, als boek dat uitmunt door zijn **samenhang** – dan worden we hier verplaatst naar de periode die voorafgaat aan de zondvloed, en wel het laatste deel daarvan. De zondvloed! Niet alleen bij Israël, maar ook bij vele andere volken in de oudheid vindt men verhalen over een geweldige overstroming, die in lang vervlogen tijden hun land zou hebben verwoest. Uiteraard zijn er verschillen. Maar soms ook treffende punten van overeenkomst. Van al die verschillende verhalen komt geen het Bijbelse zo nabij als dat uit de Mesopotamische traditie.

Van het Mesopotamische zondvloedverhaal bestaan er nog weer verschillende versie? of lezingen. Het oudste ons bekende is een tekst die in 1914 werd gepubliceerd en naar de ontdekker wel het fragment van *Poebel* wordt genoemd.¹ Het stuk is in zwaar geschonden staat aangekomen, tientallen regels ontbreken, maar uit wat nog over is konden de geleerden opmaken dat het verhaal gaat over het ontstaan van het heelal, en dan bepaald over de schepping van de mens, de oorsprong van het koningschap ('dat van de hemel naar de aarde is afgedaald', zoals het daar heet) en de stichting van tenminste vijf steden in de tijd voor de zondvloed. Jammer dat er aan het begin en dan nog vijf malen een hiaat is van zevenendertig of negenendertig regels, wat het heel moeilijk maakt de loop van het verhaal precies te volgen. Zoveel is duidelijk dat de goden het op de mensen hebben gemunt omdat ze weinig van hen kunnen verdragen. Dat gaat zover dat de goden besluiten een zondvloed over de aarde te brengen om de incensheid te vernietigen. Enkele goden zijn niet blij met de wrede beslissing. In hun ongerustheid lichten zij een men, de vrome koning Ziusudra over het voornemen van de godenvergadering in en maken hem duidelijk dat hij een reusachtige boot moet bouwen om aan de dreigende catastrofe te ontkomen. Wat de Ziusudra dan ook doet. Men heeft in hem wel een tegenhanger van de uit de Bijbel welbekende Noach gezien. Die parallel kan men maken en volhouden tot het einde als de uit de stormvloed geredde Ziusudra zich voor de zonnegod ter aarde werpt en hem offers aanbiedt (vgl. Gen. 8 : 20), als men maat goed in het oog houdt dat we hier – bij de Soemeriërs in een heel ander geestelijk klimaat zijn. We bevinden ons daar in een polytheïstische omgeving, waar een veelheid van goden met elkaar samenwerkt of elkaar dwarszit. Goden waar de mens nimmer peil op kan trekken. Je weet nooit waar je met hen aan toe bent. En dat is een essentieel verschil met de God die zich in zijn Woord, de Bijbel van het begin tot het einde openbaart als de Betrouwbare en Waarachtige. Als Hij ten laatste een vloed laat komen, over zijn schepsel wordt dat door Hem ook verantwoord!

Een volgende tekst is die van het zogenaamde Atra(m)hasis-epos, dat niet in het Soemerisch maar in het Akkadisch is overgeleverd, de taal van een volk dat reeds gelijktijdig met de Soemeriërs de Eufraat en de Tigrisvlakte heeft bewoond, maar later door de stichting van een 'we-

reldrijk' een overheersende ml is gaan spelen.

Tenslotte is er dan nog de bijna integraal bewaarde tekst van de 11e zang van het wereldberoemde Gilgamesj-epos, die ook weer een beschrijving van de zondvloed, volgens Rahylonische voorstelling – uiteraard – bevat.

Wie is Gilgamesj? Volgens de Babylonische overlevering een koning van Oeroek, de stad Erech uit Genesis 10 : 10. Het lijkt een figuur uit de mythe aflegende, maar het zou best wel eens een historische persoon kunnen zijn geweest, aangezien van een van zijn tijdgenoten, de koning van Kisj ons een inscriptie is nagelaten. Wat heeft deze Gilgamesj nu met de vloed te maken? Wel, Gilgamesj, voor $\frac{2}{3}$ god en $\frac{1}{3}$ mens tobt over zijn lot, nl. dat hij sterfelijk is. Hij hoort dan van Uta-Napisjtim, de koning van de stad Sjuruppak, die in dit epos de tegenhanger van Noach is. (Zoals in het Soemerische: Ziusudra). Met de hulp der goden **was** hij destijds aan de zondvloed ontkomen en had een woonplaats gekregen op het eiland der gelukzaligen, waar hij de onsterfelijkheid deelachtig was geworden. Gilgamesj, de koning van Oeroek (= Erech) wil graag het geheim – het Icvens-elixir zeggen wij – van de onsterfelijkheid te weten komen.

Gilgamesj is een figuur uit de oud-Babylonische overlevering; het is mythologie, die ver van de Bijbel afstaat. We wezen al op het raam, dat klimaat van het heidense polytheïsme, met zijn onberekenbare, grillige goden.

En toch... In grote lijnen volgt de Babylonische overlevering de ontwikkeling zoals die in de eerste elf hoofdstukken van Genesis wordt geschetst. We vragen: Zou er in de heidense mythologie toch niet zoiets als een historische kern bewaard kunnen zijn? Men kan Gilgamesj een historische figuur noemen. Zouden we hier geen herinnering aan overoude tijden, de oudste geschiedenis en wat er toen heeft plaats gegrepen kunnen bezitten?

Wij willen dat niet bij voorbaat uitsluiten. Ja, we zijn van mening, dat vanuit die Roek nog wel eens een ongedacht licht zou kunnen worden geworpen op de moeilijke pericoop Genesis 6 : 1-4. Moeilijk, omdat zij volgens menige wetenschapper nauwelijks verband houdt met de voorafgaande en volgende passages. Zij betitelen deze verzen wel als 'een zwerfkei', die toevallig van wie weet waar hier terecht gekomen is. Nu zij eenmaal hier wordt aangekomen, hebben de geleerden hun best gedaan de bedoeling ervan zo aannemelijk mogelijk voor te stellen. Zo wordt zij door de Schrift-kritische school wel uitgelegd als een verklaring voor andere plaatsen in het Oude Testament waar van reuzen sprake is (Numeri 13 b.v.).

Hun werkwijze is de onze niet. De uitgangspunten staan lijnrecht tegenover elkaar. Maar juist omdat wij deze pericoop als onderdeel van de Godsopenbaring zien, nader van de geschiedenis der openbaring, gaat de tekst ons al meer intrigeren.

Drie dingen houden ons bezig.

1. Wat staat er?
2. Hoe moet dat uitgelegd worden?
3. Hoe moet dit nader uitgewerkt worden, of: Wat is de boodschap?

De voornaamste standpunten

In het algemeen kan men drie standpunten onderscheiden. Deze laten zich nader omschrijven al naar gelang van wat ineeni ander de 'zonen Gods' verstaat.

a) Als eerste noemen we de 'Sethieten-hypothese'. Daarop doelden we in het begin van ons artikel toen we spraken van een onder ons gangbare opvatting.

We hoeven er wat dat betreft niet uitvoerig over te zijn. Deze hypottiese ziet in de 'zonen Gods' echte mensen, mensen van vlees en bloed, inet al den aankleve van dien mogen **we** er **wel** bij zeggen, want hun levensopenbaring kan zeer vleeselijk zijn. Ze worden 'zonen van God' genoemd, omdat zij aan de zijde van God staan, Hem die-nen, zijn Naam aanroepen. Bij sommigen uit het geslachtsregister van Gcnscis 5 treedt dit heel bijzonder aan het licht, zoals bij Henoch, die wandelde met God (wat men daar dan ook precies onder moet verstaan). Ook Noach, de hoop en verwachting van zijn vader Lamech leidde zo'n exemplarisch leven.

Helaas blijken dit steeds meer uitzonderingen te zijn. Immers, de zonen Gods, de jongemannen van de kerk zouden wij vandaag zeggen, waren niet ongevoelig voor de verleidingskunst van 'de dochteren der mensen', wat dan de meisjes uit wereldse kring zouden zijn. Bij hen wordt inderdaad in het Bijbels verhaal een sterke nadruk gelegd op hun schoonheid. De 'jongens van de kerk' zijn daartegen niet bestand, knopen connecties aan die leiden tot een huwelijk. Waarmede, volgens deze zienswijze, de hier aanhangige zaak op een lijn wordt geplaatst met het uit de kerk van alle eeuwen bekende vraagstuk van de gemengde verkering of her gemengde huwelijk. Waartegen zo nadrukkelijk door ouders en ambtsdragers wordt gewaarschuwd. En met reden. Zie maar naar de wrange vrucht die wordt geplukt. Er zijn uitzonderingen. Het koint wel eens anders uit. En de hij of zij die zich laat overtuigen en de stap doet naar de kerk, kan blijken zelfs een aanwinst te zijn: een lid dat echt meeleeft en, wat we noemen, ook goed meedoet. Hei was, zo blijkt achteraf, een stap uit overtuiging gedaan. Maar van die uitzonderingen, het woord zegt her al, gaan wij geen regel maken. Wie durft, wie kan voorspellen dat in een bepaald geval het resultaat zo verblijdend zal zijn? Dat is de eerste opvatting. Ze is met Genesis 6 : 1-4 snel gereed. Dit Schriftgedeelte stelt een zaak aan de orde die vandaag onder ons nog wel bekend is.

Dat is de eerste opvatting of standpunt dat wordt ingenomen.

b) In de uitdrukkingen 'zonen Gods' en 'dochteren der mensen' staan niet alleen zoon (jongen) en dochter (meisje) tegenover elkaar, maar ook 'God' en 'mens'.

Wil dat, zo vragen wij, per se zeggen, dat die verhouding alleen maar kan worden ingevuld als 'vroom' tegenover 'niet-vroom' of 'goddeloos'? Hieraan wordt onzes inziens onder ons te weinig aandacht gegeven. Maar dit zou wel eens liet kardinale punt kunnen blijken te zijn. Een punt dat zich wel degelijk ter overweging opdringt als we

letten op de ongewone gevolgen van die zogenaamd gemengde huwelijken. Zo vragen we: Zijn die gemengde huwelijken op zichzelf beschouwd een genoegzame reden om, hetzij het aantal levensjaren van de mens in te krimpen tot een limiet van 120 jaren? Of op zichzelf voldoende om een bepaalde termijn van boete en bekering te stellen van 120 jaren? De uitleggers verschillen over wat met de 120 jaren is bedoeld.

Voorts: wat hebben gemengde huwelijken te maken met reuzen? En met de geweldigen van de voortijd, die beide in vers 4 worden genoemd.

Of staat vers 4 helemaal los van die huwelijken en kwam het 'toevallig' in diezelfde periode voor? Vers 4 vertelt ons wel anders! Daar is verband. Mogen we dan concluderen dat er meer met die huwelijken aan de hand is geweest?

Die overwegingen hebben sommige uitleggers er toe geleid de uitdrukking 'zonen Gods' nog eens opnieuw te bekijken. En dan bepaald de Hebreeuwse woorden 'b'ne 'lohim' waarvan ze de vertaling zijn. We komen die term vaker legen in het Oude Testament en altijd dient zij ter aanduiding van... de engelen.

Inderdaad: b'ne 'lohim zijn op alle andere plaatsen altoos: engelen. Ook in Genesis 6 : 4? Dat is het moeilijke punt?

Laat ik het zo zeggen. Zuiver filologisch, taalkundig geredeneerd moet de uitdrukking op engelen zien. Wie deze stelling verdedigt staat taalkundig sterk.

Maar, exegese omvat meer dan filologie. Het taalkundige is maar een aspect van de zaak. Daar is ook de theologische zijde van dit vak. En die stelt ons toch wel voor zware problemen, die we onder ogen zullen moeten zien. We zullen daar in een volgend artikel op ingaan.

c) Er is nog een derde mogelijkheid.

Weer kijken we naar de woordverbinding 'b'ne 'lohim', vertaald met 'zonen Gods'.

De genitief (tweede naamval) 'Gods' behoeft in het Hebreeuws niet per se op religieuze hoedanigheden, zedelijke eigenschappen als vroomheid of gerechtigheid te zien. Mogen zij al stammen uit de heilige linie – laten we even aannemen dat het daarop zou zien – hun huidige gedrag vloekt ermee. En hun vermoede, maar niet bewezen afkomst van Seth of Enos verklaart nog niet die benaming die in die vorm, als titel nooit voor de vromen in het Oude of Nieuwe Testament wordt gebruikt, al weet de Bijbel ons ook nog zoveel te vertellen over her kindschap of zoonschap Gods. Maar dat is dan altijd in verband met een benoeming van die kinderen door de Here Zelf die zegt: Gij zijt mijn kinderen, mijn zonen en dochters. Dat noemen moet es altijd bij vermeld. De tweede naamval ziet niet op Goddelijke afkomst of hemelse oorsprong. Er is maar één natuurlijke Zoon van God en de engelen worden als collectivum zo aangeduid, maar van nature zijn zij geen zonen van God.

Hoe is het dan? Het Hebreeuwse woord voor God – 'lohim – wordt in deze taal soms gebruikt op een heel bij-

GENADE BRENGT HERSCHEPPING

zondere wijze, nl. om de overtreffende trap aan te duiden.* Zo lezen we in het Oude Testament van 'worstelingen Gods' d.w.z. bovenmenselijke worstelingen (Gen. 30 : 8) en een 'schrik Gods', een verschrikkelijke paniek (1 Samuel 14 : 15) en van 'een Gods-grote stad', een geweldig grote stad (Jona 3 : 3), van cederen Gods en van bergen Gods.

We vragen: Zouden we in het geval van Genesis 6 : 1-4 niet mogen denken aan een bovenmenselijk, geweldig, verschrikkelijk slag van mensen, die zich boven de middelmaat verheven? Nota bene: Niet God had ze tot die hoogte opgeheven of die eer verleend. Het was hun eigen streven. Mensen, niet meer, maakten zij zich aan God gelijk. We vragen verder: Past dat niet helemaal in het raam van die tijd: Kain die een stad bouwt? En zijn nazaat Lamech, die niet een maar twee vrouwen neemt? Ze waren niet vroom. Ze waren ook beslist geen engelen. Maar matigden zich wel de macht en het recht van goden aan. U begrijpt: Dat is voor de rest van het mensdom om te schrikken. Ik denk aan die man, die knaap, die de grote Lamech voor de voeten liep. Ik denk aan de meisjes uit Genesis 6 : 1-4. Ze waren er. Bij grote aantallen. En ze waren erg mooi. Maar hun schoonheid werd iets om bang voor te zijn; nl. als de zogenaamde 'zonen Gods' met hun goddelijke allures en pretenties hen voor zich op kwamen eisen, wat konden die meisjes daartegen doen; tegen het geweld dat toen werd aangewend.

In onze volgende artikelen hopen we dit nader te adstrueren.

H.M. Ohmann

¹ Om precies te zijn, als ik goed ben ingelicht deed Arno Poebel zijn ontdekking in de verzameling 'lippoeer-teksten' van de Babylonische afdeling van het Universiteitsmuseum te Philadelphia. Volgens N.D. van Leeuw zijn ze in de zomer van 1912 ontdekt (*Het Bijbelsch-Akkadisch-Sumerisch Zondvloedverhaal*, Amsterdam 1920, 30). Volgens S.N. Kramer in 1914 (ANET, 42).

² Vgl. J.P. Lettinga, *Grammatica van het Bijbels Hebreeuws*, par. 71i.

In clavinistische kring is nooit gezegd, dat war in Jezus Christus gekomen is, het eens geschapene terzijde stelt en overwint. We hebben altijd gesteld, dat de genade in Christus niets anders bedoelt dan het herstel van wat eens geschapen is. Eigenlijk is er geen sprake van tweeërlei Pl-rein. van natuur en genade.

Johannes 1 zegt, dat het eeuwige Woord de Schepper is van alle dingen. Wat wordt met het eeuwige Woord bedoeld? De Zoon van God, maar dan met een bepaalde opdracht. Zoals wij door ons woord gemeenschap hebben met elkaar, zo had het eeuwige Woord de opdracht, gemeenschap tot stand te brengen tussen God en mensen. En zo is Hij de Schepper van alle dingen geworden. Die gemeenschap beheerst dan ook de structuur van de hele wereld. Daardoor is de wereld gestempeld. Op die gemeenschap tussen God en mens is de hele wereld aangelegd.

Wanneer datzelfde eeuwige Woord na de zondeval vlees wordt, om die gemeenschap met God weer te herstellen, redt Hij daarmee de zin van de schepping. Dan kan het niet de bedoeling zijn, de wereld die Hij eens gemaakt heeft terzijde te stellen en te overwinnen. Maar dan komt Hij tot doorvoering van het oorspronkelijke plan, dat met de schepping van de wereld begon gerealiseerd te worden. Het Woord kwam tot de wereld die Het zelf gemaakt had. Het kwam tot het Zijn. Er is voor Johannes, ondanks de breuk die door de zonde kwam, continuïteit tussen schepping en herschepping.

Net zo stelt Paulus die doorgaande lijn voorop in Colossenzen 1, als hij zegt, dat de Zoon van Gods liefde, dat is Hij Die ons Gods liefde, gunst en gemeenschap meedeelt, de Schepper is van hemel en aarde. Omdat Hij Schepper is, is Hij ook Verlosser. Precies zo wordt het in Spreuken 8 gezegd van de Wijsheid; die vervulde zo'n bijzondere functie bij de schepping van de wereld; en alleen door haar kunnen wij verlicht en geleid worden. Elk dualisme tussen schepping en herschepping is vreemd aan de Schrift.

Maken calvinisten dan nu genoeg ernst met de zonde? Zij geloven, dat door de zonde de meest volstrekte breuk tussen God en de wereld gekomen is. Maar ze maken even grote ernst met de genade, die in Jezus Christus verschenen is. Die genade ving deze wereld in haar vol weer op en gaf onmiddellijk tegenstroom om het bederf tegen te gaan. Daardoor is er verlossing in die zin, dat weer over de hele lijn een levensopenbaring mogelijk is in gemeenschap met God. En dus een principiële heiliging van het leven in al zijn verhoudingen.

Zo kan Paulus zeggen, dat alles wat God heeft geschapen goed is, als het in dank wordt aanvaard. Dan blijft er niets over van het hier op aarde slechts vreemdeling en bijwoner zijn, zoals men dat vaak opvat. Vreemdeling en bijwoner zijn de gelovigen voorzover de zonde hier nog heerst. Maar ze zijn hier vreemdeling zoals Abraham in Kanaän vreemdeling was. Vreemdeling in eigen land, het land, dat hem was toegezegd en waarop hij recht had, maar waarin toen nog de Kanaänieten mooi weer speelden. Dan is er pessimisme en optimisme tegelijk. Naast het 'Ellendig mens die ik ben! Wie zal mij bevrijden van dit bestaan ten dode?' staat onmiddellijk het 'Dank aan God, die dat doet door Jezus Christus'.

En dat stemt overeen met de lijn die door de hele Schrift loopt. De wereld, het leven is door Jezus Christus verzoend. Als we dan ook pleiten voor een volle waardering van het leven, is dat niet om het leven voor onszelf te bezitten, maar om het voor de God van de aarde te gebruiken.

Naar: S.G. de Graaf, 'Christus en de wereld', 1939.

VREEMDELINGEN-DODE

'... mijn dode ...'

Genesis 23 : 4, 8, 13.

Abraham had een probleem. Waar laat ik mijn dode? **Hij** kon het lichaam van zijn vrouw toch niet steeds met zich meenemen op zijn zwerftochten? Hij moest het ergens kwijt.

Dat klinkt misschien een beetje oneerbiedig, weinig **piëteit**vol, maar zo is het niet bedoeld. Het was voor Abraham een heel praktisch probleem. Waar laat ik **mijn** dode?

Alleen die term al, 'mijn dode', wijst er op dat dit niet oneerbiedig is bedoeld. Het valt in heel **dit** hoofdstuk op dat Abraham zo over zijn overleden vrouw spreekt: 'mijn dode'. 'Mijn', een **bezittelijk** voornaamwoord. Abraham heeft **Sara** op een bepaalde manier nog in zijn 'bezit'. Ook de inwoners van Hebron spreken op die manier: **Begraaf uw dode** (vers 6).

Dat is een typisch **spraakgebruik**. Zo zullen wij niet vaak spreken. Wij hebben het over een stoffelijk overschot, dat we begraven. En een overschot gooi je weg, en dan is het uit. Maar Abraham gaat 'zijn' dode begraven.

Ook **Jesaja** spreekt zo als hij schrijft over verlossing voor Gods verbondsvolk na gericht: Herleven zullen uw doden. Het volk van de Here heeft doden (26 : 19). Wie bij God hoort raakt niet los van **zijn** overleden verbondsgenoten. Er blijft een hand, ook na de dood.

Dat weet Abraham. Hij heeft niet voorgoed afscheid genomen van zijn dierbare vrouw, toen zij haar laatste adem uitblies. Want de dood maakt geen einde aan Gods beloften. Hij weet dat hij en zijn vrouw, ook al is zij dood, in Gods verbond zijn opgenomen. Daarom spreekt hij over 'mijn dode'. Er blijft een band, ook al moet hij zijn lieve vrouw missen en moet hij afscheid nemen van haar en haar begraven. En dat doet pijn, geeft verdriet, rouw. Maar er blijft een band. Abraham weet: 'we blijven van elkaar, want we blijven samen van God.'

Hoor **u** de geloofstaal van Abraham als hij spreekt over 'zijn' dode? **Hij** gelooft dat God geen God van doden is, maar van levenden. Als Gods kinderen sterven, blijft de belofte **Ic**ven. Dan zegt de **Here**: 'Het zijn mijn doden. Abraham, Sara is niet **maar** jouw dode, zij is mijn dode. Dat is de band die jou aan Sara blijft verbinden. Jij moet haar loslaten als je vrouw, maar als mede-verbondskind niet.'

Hoe kijken wij tegen 'onze' doden aan? Het blijven 'onze' doden. Niet vanwege de familieband. Die band moesten we loslaten. **Wel** vanwege de verbondsband: Onze doden zijn Gods doden. Hij waakt over hen, ook al is hun lichaam allang vergaan. Hij waakt over hen met zijn beloften. Want mensen sterven, maar Gods beloften sterven nooit. Het zijn beloften die over de dood heen reiken tot op **een** vernieuwde aarde.

Ons graf, een teken van hoop en **geloof**!

G. Zomer Gzn.

KRITIEK OP STATUTEN – DOORPRATEN OVER DE KERK

In het vorige **artikel** ging het over de stelling van het **Nederlands Dagblad**, dat ondanks wijziging van de statuten de identiteit van de krant was gehandhaafd. Deze week gaat het over de aangenomen tekst van de gewijzigde statuten en de hantering daarvan in de praktijk.

De tekst van de nieuwe statuten van het **Nederlands Dagblad** roept vragen op. In dit artikel wil ik die nader onder woorden brengen. Ik geef hier eerst de tekst zoals die op 13 juni 1992 is gepubliceerd.

De wijziging van de statuten houdt in, dat 'redacteuren van het **Nederlands Dagblad/Gereformeerd Gezinshlad** a) moeten instemmen in het de Heilige Schrift en de drie Formulieren van Eenheid;

b) lid moeten zijn van een kerkgemeenschap die de drie Formulieren van Eenheid als grondslag van haar belijden aanvaardt.'

Daarnaast – zo staat er – 'vloeit uit de organisatorische structuur van de reductie voort, dat redacteuren bereid moeten zijn zich te schikken naar de leiding van de hoofdredactie, die verantwoordelijk is voor het handhaven van het gereformeerd karakter van de krant'.

In de bespreking baseer ik me mede op de toelichting die drs. J.P. de Vries in hetzelfde nummer heeft gegeven.

De Drie Formulieren aanvaarden

Van redacteuren van het ND wordt verwacht dat ze instemmen met de Heilige Schrift en de drie Formulieren van Eenheid. Dat is iets om dankbaar te noteren, voordat we op andere onderdelen kritiek leveren. Het ND wil niet een 'ongebonden' krant zijn.

Ik herinner even aan wat er voorzover ik weet óók in de statuten staat: dat het ND een blad is, 'waarin voorlichting en informatie wordt gegeven, in gebondenheid aan de Heilige Schrift, waarvan de Drie Formulieren van Eenheid van de Gereformeerde Kerken in Nederland de hoofdsom leren'. Ik neem aan, dat deze formulering nu ook wat is aangepast. Je kunt nu moeilijk meer de drie formulieren zo eenzijdig aan de 'Gereformeerde Kerken in Nederland' verbinden. Maar de strekking blijft duidelijk. En ten overvloed moeten de redacteuren met de gekozen 'standaard' van Schrift en belijdenis ook persoonlijk nog eens instemmen.

Als lezer weet je dus in veel opzichten wat je van de krant te verwachten hebt. Ze wil geen 'neutrale' of 'evangelische' krant zijn, maar een confessioneel-gereformeerde.

In de statuten staat dan verder dat redacteuren lid moeten zijn van een kerkgemeenschap die de drie Formulieren van Eenheid als grondslag van haar belijden aanvaardt. De drie formulieren als grondslag van haar belijden. Dat roept de vraag op, waarom hier onderscheid is gemaakt tussen de drie formulieren en 'het belijden'. Zijn dat twee verschillende zaken? Waarom staat er niet gewoon, dat de drie formulieren aanvaarden?

Er staat 'voor haar belijden'. In de discussies met bijvoorbeeld hervormden is van gereformeerde kant altijd kritisch gekeken naar de term 'belijden'. Je kunt daarmee immers heel mooi tot uitdrukking brengen, dat wij geen belijdenis-napraters moeten zijn, maar belijders. Belijden is geen formele zaak, maar een aktueel en dynamisch gebeuren. Maar als je je bijvoorbeeld aansluit bij 'het belijden der vaders', dan kan dat ook een ontsnappingsweg worden om je niet precies aan de op schrift gestelde belijdenis te hoeven binden.

Gezien de eerste formulering, dat de redacteur moet 'instemmen met' de drie formulieren, zal zo'n hervormde manoeuvre hier niet bedoeld zijn. Maar waarom staat er niet gewoon: 'een kerkgemeenschap die de drie Formulieren van Eenheid aanvaardt'? Of: 'als haar belijdenisschriften aanvaardt'?

Daarmee zijn we er echter nog niet. Wanneer aanvaardt een kerkgemeenschap de drie Formulieren van Eenheid als grondslag voor haar belijden? Welke kerken vallen hieronder? De moeite zit hier vooral in het woord 'aanvaarden'. Betekent dat een metterdaad, een echt aanvaarden? Dan wordt het moeilijk om concreet in te vullen, welke kerken hier bedoeld zijn. Want van de Hervormde Kerk kun je niet zeggen, dat die de drie Formulieren van Eenheid werkelijk aanvaardt. Formeel functioneren ze daar nog een beetje, en daar kun je best blij mee zijn, maar er is toch een ongelimiteerde leervrijheid die bewijst dat de Hervormde Kerk de drie formulieren volstrekt niet aanvaardt als grondslag van haar belijden.

Van de synodaal-gereformeerde kerken geldt hetzelfde. Is daar het belijden conform de drie formulieren? Bij een aantal predikanten en kerkleden misschien. Maar kun je van die 'kerkgemeenschap' zeggen dat ze de drie formulieren aanvaardt, werkelijk aanvaardt?

In de Nederlands Gereformeerde Kerken ligt het nog weer wat anders. In veel opzichten aanvaardt men daar feitelijk de drie formulieren. Maar op verschillende punten wordt daar wel een leer getolereerd, die in strijd is met de gereformeerde belijdenis. In de binding aan de belijdenis laat men een bepaalde ruimte die je niet 'gereformeerd' kunt noemen. Met andere woorden: ook hier is niet in de volle zin sprake van 'metterdaad, echt aanvaarden'.

Alleen ten aanzien van de Christelijke Gereformeerde Kerken zou je kunnen zeggen: zij aanvaarden de drie formulieren. Er zijn van onze kant wel kritische vragen gesteld in de richting van bv. de opvattingen van prof. Oosterhoff. En de verhouding tot de NGK levert ook wel problemen op. Maar er is in de CGK zelf geen structurele grotere of kleinere leervrijheid.

Dan zijn er nog de Gereformeerde Gemeenten. Vallen die nu ook onder de kerkgemeenschappen, die de drie formulieren aanvaarden? Er is bij hen leertucht. Er is een strenge binding aan de gereformeerde belijdenis. Moeten we van hen niet hetzelfde zeggen als van de CGK? Of is het bevindelijke 'extra' dat hen kenmerkt en zijn bijvoorbeeld hun leerbesluiten van 1931 een verhindering voor samenwerking?

Lezen we dus het aanvaarden van de drie Formulieren van Eenheid als een 'metterdaad', 'werkelijk', 'echt' aanvaarden, dan is de kring wel beperkt. Waarom is niet gewoon gezegd, dat een redacteur lid moet zijn van de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken of (eventueel) van de Christelijke Gereformeerde Kerken? Dan weet je precies waar je over praat.

Ik kan haast niet aannemen, dat het ND alleen aan christelijk-gereformeerden heeft gedacht. Maar dan moet 'aanvaarden' dus betekenen: formeel aanvaarden. Dan gaat het om die kerkgemeenschappen in Nederland, die officieel nog de drie formulieren als grondslag hebben, afgedacht van de vraag hoe dat in de praktijk functioneert.

Maar dan vraag ik me af: wat schiet je met die eis van kerklidmaatschap op? Wat voor waarborg biedt dat dan nog? Je zou dan hoogstens een aanwijzing hebben, dat iemand in grote lijnen met de drie Formulieren van Eenheid vertrouwd is. Maar de echte stand van zaken kom je pas aan de weet via zijn persoonlijke instemming en wat bij een gesprek daarover aan de orde komt.

Mijn conclusie is, dat je in dit geval de bepaling over de 'kerkgemeenschap' maar beter kunt laten vallen. Wat ze lijkt te waarborgen waarborgt ze in de meeste gevallen niet. Wat erdoor gewaarborgd zou moeten worden, wordt al verzekerd via iemands persoonlijke instemming met de drie formulieren.

Wil je als krant toch graag een verband naar verschillende kerkgemeenschappen hebben, dan kun je dat beter en meer adequaat formuleren door het bij de doelstelling op te nemen en de doelgroep te formuleren. Bij de herkomst van de redacteurs kun je dan daarheen verwijzen: redacteurs kunnen zij zijn, die behoren tot een van de sektoeren van de doelgroep. Wat er nu in de herziene statuten

staat, roept allerlei vragen op en is verre van overtuigend. Bovendien werkt deze bepaling toch indirect wel degelijk als een soort 'erkenning' van andere kerkgemeenschappen. Drs. J.P. de Vries schreef dat de statuten de plaats niet waren om een soort van erkenning aan kerken uit te gaan reiken. Maar zodra de kerkelijke gezindheid van nieuwe redacteurs bekend wordt, kunnen de lezers voor zichzelf gaan invullen, welke kerkgemeenschappen door het ND worden erkend als (ten dele) 'gereformeerde' kerken.

Daaraan verbindt zich dan nog de vraag, of de lezers nu niet moeten worden ingelicht, uit welke kerkgemeenschap de redacteurs afkomstig zijn. Is het de bedoeling om dat te publiceren?

Instemming

Een volgende vraag is: hoe ver gaat de gevraagde instemming met de Schrift en met de drie formulieren? Het is immers ook bij het ND niet onbekend, dat er in de verschillende kerkgemeenschappen die men erin wil betrekken afwijkingen van en bezwaren tegen de drie Formulieren van Eenheid bestaan.

Concreet gesproken: vraagt het ND straks ook van een Nederlands-gereformeerde kandidaat-redacteur, dat hij de leer van ds. Telder en ds. Vonk afwijkt? Of eventueel belooft op geen enkele manier zijn van de belijdenis afwijkende visie invloed te laten hebben in zijn werk? En vraagt men van een rechts-'synodale' redacteur, dat hij verklaart zich inzake de vragen rond de vrouw in het ambt te zullen houden aan wat de Schrift daarover zegt? En vraagt men van een hervormde redacteur uit de Gereformeerde Bond, dat hij instemt met art. 36 NGB zoals het in de Gereformeerde Kerken luidt, dus zonder de 21 woorden die in 1905 geschrapt zijn?

Uit dergelijke voorbeelden blijkt wel, dat de paar zinnestjes uit de statuten nog bij lange na niet duidelijk maken, wat nu de werkelijke situatie bij het ND is en wordt. Het zou heel naïef zijn, als we nu deden alsof we met zo'n statutenwijziging de zaken goed hebben afgebakend. En het zou ook naïef zijn te menen, dat de genoemde voorbeelden van meningsverschillen alleen maar theoretisch zijn. Uit de vragen alleen al kan blijken, dat er bij de binding aan de drie Formulieren van Eenheid toch wel een tweede aktie van beoordeling nodig is om na te gaan, of er inderdaad sprake is van voldoende overeenstemming.

Die was natuurlijk allang nodig, ook bij de oude formule. Ook sollicitanten uit de Gereformeerde Kerken konden en kunnen immers ongereformeerde opvattingen hebben. Maar bij een bredere samenwerking is zo'n nadere toetsing nog des te meer nodig. Terwille van het gereformeerde karakter van de krant. Maar ook terwille van de werkbaarheid van de samenwerking. Je gaat immers niet samenwerken om vervolgens rijving met elkaar te krijgen over de binding aan de belijdenis, de Dordtse Leerregeles, de vrouw in het ambt, 'theocratie', kinderen aan het avondmaal of dergelijke onderwerpen.

Wie beslist?

Wie gaat voortaan de zaken beoordelen? Beoordeelt de hoofdredacteur, in welke kerkgemeenschap de drie Formulieren van Eenheid (hoe dan ook) worden aanvaard? Is dat billijk en effectief, als je samenwerking met andere christenen zoekt? En worden dan de besluiten van de vrijgemaakte gereformeerde synodes of de opvattingen in de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken als maatstaf genomen? Doe je dat niet, dan wordt het onontkoombaar, dat je bepaalde onderwerpen (zondag 22, vrouw in het ambt, theocratie) in het midden laat of dat je daar eigen beslissingen over neemt. Neem je immers een 'vrijgemaakte' maatstaf, dan zul je niet gemakkelijk je lezerskring echt verbreden. Voor welke weg kiest het ND?

We kunnen ons voorstellen, dat de hoofdredacteur hier inderdaad een grote invloed krijgt. Mij – of 'de hoofdredactie' – neemt de eindbeslissingen ter bewaking van het gereformeerd karakter van de krant. We hebben in drs. J.P. de Vries een gepast vertrouwen. Maar hoe gaat het wanneer er een opvolger moet komen? Mag dat dan ook weer een vrijgemaakte broeder worden? Of vereist de samenwerking dan, dat er eens een aantal jaren met een iets andere maatstaf wordt gemeten?

Door de nieuwe statuten is het er niet helderder op geworden, wat nu precies gereformeerd is. Vroeger werd voor een belangrijk deel (ook al was dat zeker niet afdoende!) door een 'kerk-binding' beslist wat en wie gereformeerd was. Dat bakende tenminste iets af op verschillende terreinen waar confessionele en kerkelijke problemen lagen. Nu moet het door de hoofdredacteur geval voor geval worden uitgemaakt. Is dat werkelijk winst? Loop je niet het risico, dat je te veel ophangt aan één persoon en de maatstaven die hij creëert?

De 'kerkkeus'

Er ligt hier ook nog een andere kwestie, namelijk die van de 'kerkkeus'. De kerkkeus is ongetwijfeld niet het enige waarop we elkaar als christenen hebben te toetsen, het kardinale, het beslissende punt waarin blijkt of iemand al of niet de Here liefheeft en gehoorzaamt. Er zijn méér belangrijke hoofdstukken in de christelijke belijdenis, die er op aankomen. En omgekeerd, iemand trouw is in zijn kerkelijke positie, is niet per definitie over de hele linie een goed en gehoorzaam christen; hij is beslist niet boven alle toetsing verheven. We moeten de kerkvraag niet tot het een en het al van het christen zijn en gereformeerd zijn maken.

Maar die 'kerkkeus' is ook weer niet iets secundairs. In het kerk zijn gaat het immers om de verkondiging van het evangelie. Het gaat om de voeding met de gezonde leer, die onmisbaar is voor een christelijk functioneren. Onmisbaar zeker voor mensen die als journalist christelijke leiding geven – of ze het willen of niet – via een krant die de opinie van de lezers dag in dag uit beïnvloedt en vormt. Dan komt het er wel op aan!

Ik heb altijd begrepen, dat dit de reden was waarom het ND een binding kende van zijn redacteurs aan de Gere-

formeerde Kerken. En nu die binding is losgelaten, nu wil het ND dus als het erop aankomt verschillende kerkelijke keuzes als wettig en gelijkwaardig beschouwen. Natuurlijk, er wordt wel meteen sollicitant over zijn kerklid-zijn gesproken. En hij moet uiteraard instemmen met o.a. art. 27-29 NGB. Maar als het op de toepassing van die artikelen aankomt, wordt – als ik het goed begrijp – vooral van hem gevraagd, dat hij een voorstander is van kerkelijke eenheid, meer niet. Hoe veel waarde moet je eigenlijk aan zo'n verklaring hechten? Wie zou eigenlijk niet een voorstander zijn van kerkelijke eenheid?

In feite lijken de art. 28-29 NGB daarmee voor de samenwerking in het ND feitelijk gereduceerd te zijn tot: 'je moet geen ernstige bezwaren hebben tegen kerkelijk samengaan met mensen uit andere kerken'. Maar is dat dan niet een soort vervangingsformule? Ik hoor hier niet meer over het 'geroepen en schuldig zijn om je bij de ware kerk te voegen' waar onze gereformeerde belijdenis zo duidelijk van spreekt.

Ook ontbreekt hier de notie van een roeping tot reformatie in een kerk, waar duidelijk van de confessie wordt afgeweken en waar bv. de tucht niet wordt gehandhaafd, en waar dus volgens onze eigen belijdenis tekort gedaan wordt aan de kenmerken van de ware kerk. Blijft dat voor ND-journalisten voortaan buiten bespreking? Of wordt hun behalve naar hun 'wil tot eenheid' ook gevraagd naar hun 'wil tot reformatie'?

Hoe je het ook wendt of keert, hier is de vraag van welke kerk iemand lid is, wel op een ander plan neergezet dan we tot op de dag van vandaag in de kerk doen en dan we vroeger ook in het ND deden. Iemand hoeft niet meer vóór de Gereformeerde Kerken te kiezen, als hij er maar niet tégen kiest. Voor het overige krijgt het kiezen voor de Gereformeerde Kerken dezelfde status als die van het kiezen voor een andere kerkgemeenschap. Ik lees er niets van, dat zo iemand om die reden minder confessioneel gereformeerd of op bepaalde punten minder confessioneel betrouwbaar mag heten.

Ik zou zeggen: als we deze kant op willen, kunnen we dan niet beter in de statuten de belijdenis-artikelen over de kerk of bepaalde passages daaruit er ook maar officieel en hardop buiten laten? We moeten geen overstemming suggereren die er niet is. Is het niet beter om de feiten van de kerkelijke gebrokenheid en de verschillen tussen kerkgemeenschappen maar open en eerlijk voor elkaar en voor je lezers neer te leggen dan ze te verbergen onder de vlag van het 'we zijn tenslotte toch allemaal confessioneel-gereformeerd'?

'Zuinige breedheid'

Her ND moet vernieuwen en voor een bredere lezerskring aantrekkelijk worden. Als ik het goed begrijp zou die lezerskring moeten gaan bestaan uit liefst alle serieus gereformeerde belijders in Nederland met uitzondering van de 'bevindelijken' die al het *Reformatisch Dagblad* als hun krant hebben.

Als ik deze doelstelling op mijn laar inwerken, vraag ik me

rif, of de op 13 juni gepubliceerde statuten-wijziging niet een halfslachtige maatregel is. Dat valt me trouwens ook op bij andere gereformeerde organisaties die bezig zijn zich open te stellen voor anderen dan leden van de Gereformeerde Kerken. Het is allemaal zo weinig royaal. Het is een wat zuinige breedheid. Mijns inziens is er zakelijk en psychologisch gezien nogal war op de gekozen strategie af te dingen.

Wij willen verbreding van de samenwerking: voortaan niet alleen van en voor mensen uit de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken maar ook uit verschillende andere kerkgemeenschappen. Maar nemen we die anderen wel serieus? Doen we hen wel recht? Wij hebben een organisatie. En nu mogen anderen daarbij intrekken. Hebben we ons de situatie en de beleving van die anderen wel goed ingedacht? Zou het werkelijk zo aantrekkelijk zijn om te gaan meedoen in een organisatie die anderen hebben opgericht en ingericht? Ik geloof niet, dat bij de formules voor 'openheid' die we op dit moment hanteren de aantrekkelijkheid van onze gereformeerde organisaties zo groot is, ook al zetten we de deur nog zo wijd open.

Als je het spoor kiest van een confessioneel bepaalde maar niet kerkelijk gebonden vorm van christelijke organisatie, doe het dan ook royaler en minder krampachtig! Wat we nu doen is: anderen uitnodigen ook te komen wonen in een huis, dat helemaal door ons is ingericht. En mee te varen op een schip waas wij voorlopig nog aan het roer staan. Dat klinkt soms meer als 'wij kunnen voor die anderen zoveel doen', dan als 'wij kunnen met die anderen zoveel doen'. Is dat nu een goed uitgangspunt voor christelijke samenwerking? Geven we anderen dan wel het volle pond?

Als je het in deze wat zuinige formule doet, dan geloof ik niet, dat lezers of leden van buiten de Gereformeerde Kerken hij durzenden op de stoep staan om hij ons naar binnen te komen. En dat wilden we toch? Daarvoor was de hele operatie toch opgezet!

Wil je werkelijk de weg van bredere christelijke samenwerking op, dan zul je m.i. niet de bestaande organisatie wat moeten verbouwen, zodat daar een brede deur in komt naar buiten toe, maar zul je de zaak minstens zo ingrijpend moeten verbouwen, dat ook de beoogde partners in de samenwerking een flinke inbreng hebben en mee een stempel op de organisatie kunnen zetten.

Dat betekent voor samenwerking rond een krant concreet het volgende. Als je eenmaal hebt besloten dat bredere samenwerking economisch noodzakelijk en principieel niet onverantwoord is, pak de zaak dan ook royaal aan. Laat anderen naar rato van het aantal abonnees ook mee besturen en mee beslissen. Spreek met elkaar af, hoe veel journalisten er uit de verschillende 'bloedgroepen' zullen komen. Tref een regeling voor een evenredige invulling van de pagina 'kerkelijk leven'. En spreek iets af over het beurtelings voeren van de hoofdredactie. Dan geef je duidelijk aan, dat anderen niet maar mee mogen op een schip waarvan wij al voor jaren de complete koers hebben bepaald, maar dat het echt een samenwerkingsproject is. En

daarmee heb je dan tegelijk aangegeven dat de krant niet meer gewoon in het verlengde van de Gereformeerde Kerken ligt. Dat bevordert de duidelijkheid.

Voor de samenwerking in een organisatie zonder commerciële bindingen ligt het nog weer wat anders. Daar zou het 't meest royaal zijn om de bestaande organisatie te laten opgaan in een nieuwe, die je samen met mensen uit een bredere kring opricht.

Men zal misschien zeggen: ja maar, we kunnen het niet riskeren om uit de oorspronkelijke lezerskring mensen te verliezen. Ik vind dat geen principieel overtuigend argument. Als de verbreding en vernieuwing een voor God en mensen verantwoordelijke zaak is, dan kun je er toch royaal toe overgaan? Opponenten zullen er altijd zijn. Maar wat goed is, dat mag toch gebeuren? Of voelen we ergens toch dat het verhaal niet echt klopt en worden we daar zo voorzichtig en wat krampachtig van?

Versnippering

Zijn wij trouwens in de gereformeerde wereld niet op een versnipperde manier bezig met de vragen rond gereformeerde organisaties en eventuele samenwerking met anderen? Met GPV, het ND en het GSEV – ze zijn bezig met in feite dezelfde problematiek. Op de achtergrond blijkt steeds de vraag naar onze visie op de kerk een cardinale rol te spelen. En wat er gezegd wordt over de kerk is dan weer van belang en heeft weer effect voor de kerken en raakt de gereformeerde theologie.

Waarom doen we hier niet meer samen? Over 'samenwerking' gesproken! Mijns inziens zou het voor de kerken en voor de organisaties veel beter zijn als we ons meer gezamenlijk – vanuit Schrift en belijdenis en met inschakeling van theologen en bestuurders uit alle invalshoeken – bezonnen op de grondvragen en daarover een nieuwe eensgezindheid probeerden te vinden. De huidige werkwijze waarbij we allemaal op ons eigen terreintje een 'samenwerkingswiel' proberen uit te vinden en daarvoor een onderbouwing proberen te geven, leidt tot versnippering van krachten en veroorzaakt ook verwarring en onzekerheid. Samen ben je toch sterker?

Een soort nieuw 'Amersfoorts Congres' (1948) zou voor vandaag misschien te hoog gegrepen zijn. Het laat zich ook niet goed denken dat we in een sessie van een paar dagen tot echte resultaten zouden komen. We leven vandaag in een heel andere constellatie dan toen. Maar is er op een of andere manier in gemeenschappelijk beraad niet meer te bereiken dan nu het geval is?

Dat zou misschien betekenen, dat de organisaties die nu een eind voorop lopen terwille van de onderlinge eensgezindheid bereid moeten zijn om even pas op de plaats te maken. Maar is dat terwille van de kwaliteit van de besluitvorming en van de eensgezindheid onder ons niet echt de moeite waard?

Doorpraten over de kerk

Telkens loop ik de laatste weken in het nadenken en

schrijven over de ND-koers aan tegen dit punt: er bestaat onder ons kennelijk geen eenstemmigheid over wat ik korthedshalve maar even aanduid met de term 'kerkvisie'.

Wie in onze kerken in een kerkelijk meelevend gezin is opgegroeid in de jaren 1950-1970 is als regel groot gebracht met een visie die kort gezegd hierop neer komt. Er zijn in Nederland verschillende kerken die 'gereformeerd' *heten*. Maar gereformeerd *heten* is nog iets anders dan gereformeerd *zijn*. Als je aan de hand van de kenmerken die de NGB ons aanreikt in artikel 29 in Nederland een kerkelijke weg zoekt, dan zul je zien dat je de Gereformeerde Kerken de ware kerken mag noemen, waar de Here je roept.

Dat is dan – zo leerden we ook – een geloofs-uitspraak, maar daarmee geen subjectieve zaak. Je kunt niet alleen maar zeggen: 'Ik voor mij ben overtuigd dat ik van Godswege mij moet laten vinden in de Gereformeerde Kerken'. Maar wij meenden dat je mocht zeggen: 'Iedere ware gelovige is – in het algemeen gesproken – geroepen zich te voegen bij de Gereformeerde Kerken'.

Wij stonden in deze kerkopvatting niet alleen. De Christelijke Gereformeerde Kerken huldigden de jaren door dezelfde opvatting. Ze deden dat alleen na 1947 wat minder nadrukkelijk en ze verbonden er ook niet zulke consequenties aan als wij deden. Maar tot in het laatste boek van ds. J.H. Velema toe kom je deze stelling tegen: wil je echt katholiek en werkelijk gereformeerd zijn, dan moet je in de Christelijke Gereformeerde Kerken zijn. En – laten we nuchter zijn – als je vele hervormde predikanten op de man af vraagt, dan vinden zij óók dat eigenlijk alle christenen zich bij de Hervormde Kerk zouden moeten voegen.

Voor ons betekende dat Intussen hier, dat we met een absoluut waar/vals-schema alle andere kerken in Nederland tot puur valse kerk verklaarden. Dat heb ik in mijn vorige artikelen ook zeker niet bedoeld. In 1892 hebben we bijvoorbeeld niet méér gezegd dan dat breken mei de Hervormde Kerk noodzakelijk en geboden was. En sinds 1892 hebben we van de Christelijke Gereformeerde Kerken niet gezegd dat ze valse kerken waren, maar we spraken van 'scheurkerken' en over 'onverantwoorde apartheid'. Concreet aanwijzen waar de ware kerk is, betekent ook voor vrijgemaakte gereformeerden niet, dat ze Gods weg exclusief voor zichzelf annexeren en alle andere gemeenschappen zonder meer voor vals verklaren. Dat zou een ongenueanceerd en schematistisch hanteren van art. 28-29 NGB zijn. Maar wat wij altijd wel afwezen was een 'kerkelijk meer-wegen-systeem'.

Naast de visie die ik hier tekende, waar ik zelf ook bij ben grootgebracht en die ik als student hier in Kampen bevestigd kreeg, is de laatste vijftien jaar onder ons ook een andere visie sterker naar voren gekomen. In de Variant van 13 juni hebben De Vries en Kamsteeg terecht een aantal factoren aangewezen die aan een verschuiving in de kerkvisie hebben bijgedragen: contact met mensen uit andere kerken, toenemend saamhorigheidsgevoel van we-

ge de secularisatie, verzet tegen de visie van J. Hoorn, kritiek op een bepaalde teneur in de visie van K. Schilder, samensprekingen in een aantal plaatsen met CGK en NGK, en dergelijke. Dat lijken evenzovele breekijzers te zijn geworden in een bestaande kerkvisie.

Dat resulteert nu in een stand van zaken, waarbij sommigen of misschien wel velen onder ons afscheid willen nemen van de 'oude' kerkvisie. Die legde te veel en te ongenueanceerd nadruk op de norm en liet geen ruimte voor de realiteit, zegt men. Men wil andere kerken positiever waarderen. En – als ik het goed begrijp – de kerkelijke situatie in Nederland niet meer zo benaderen vanuit de nadruk op de 'ware kerk'. Hoe deze nieuwere visie verder positief het beeld van de kerk tekent en argumenteert is minder duidelijk. Het is dunkt me meer een praktijk-benadering dan een theologisch onderbouwd kerkbegrip.

Wat ik nu in ons kerkelijk leven op dit moment proef is een wrijving tussen die beide visies. Dat brengt me ertoe om te zeggen: laten we dan zonder dralen die zaak met elkaar aanpakken! Wat is nu eigenlijk onze gereformeerde kerkvisie? Ik heb in twee van de voorgaande artikelen kort samengevat wat de kerkelijke praktijk en de kerkelijke besluiten zijn op dit punt. Dat deed ik niet om nu tegen iedereen te zeggen: zo staan de zaken en zo zal het altijd moeten blijven en wie er niet zo over denkt houdt nu verder zijn mond maar. Ik deed het ook niet in de naïeve gedachte, dat alle gereformeerden of zelfs alle predikanten zich in het plaatje dat ik tekende zouden herkennen. Ik tekende dat beeld, omdát ik er van overtuigd ben dat de Gereformeerde Kerken tot nu toe officieel zo handelden en spraken inzake de kerk. En het is m.i. van groot belang, dat we het nu wel hardop tegen elkaar zeggen, als we het met die lijn niet eens zijn en als onze praktijk anders is.

Het zou wel eens kunnen zijn dat er onder ons een dubbele moraal aan het groeien is up dit punt. In ons kerke-raadsbeleid en in onze synodebesluiten zitten we eigenlijk nog op de 'oude' lijn van een kerkvisie die sterke nadruk legt op de ware kerk, die herkenbaar is in de Gereformeerde Kerken in Nederland. Maar in onze persoonlijke taxaties en in onze organisaties gaan we ongemerkt over op een andere lijn: er zijn verschillende kerkverbanden en brokstukken daarvan in Nederland, waarover je positief mag spreken. Die mag je tot op zekere hoogte allemaal als wettige confessioneel-gereformeerde kerken mag beschouwen. Daarbij te horen is niet van Godswege verboden. Te horen bij de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken is een keus, die je niet aan anderen als gebod van de Here mei beroep op Schrift en belijdenis kunt voorhouden. Andere christenen kunnen wettige andere wegen gaan.

Willen we helderheid krijgen, dan moeten we op korte termijn met elkaar aan het werk om onze kerkvisie door te praten! Daarbij laten zich de problemen vooral lokaliseren in de volgende concrete vraagstelling: Is in bijvoorbeeld Amersfoort de Christelijke Gereformeerde Kerk een even wettige kerk al; de Nederlands Gereformeerde

of als de vrijgemaakte Gereformeerde Kerk of de 'synodale' Gereformeerde Kerk of de Hervormde Gemeente die tot de Gereformeerde Bond behoort? Vergadert Christus zijn Lerk in al die gemeenten even wettig door zijn Woord en Geest? Hangt het dus van persoonlijke factoren af, in welke van die gemeenten van Godswege de plaats van een christen is? Of moet je hier misschien spreken in termen van meer en minder zuiver, van meer en minder wettig?

Beide lijnen, de 'oude' en de 'nieuwe' (dat zijn hier betrekkelijke begrippen!). brengen hun eigen problemen met zich mee. Bij de kerkvisie waarbij we zijn grootgebracht, zit je met de moeite, hoe je het bestaan van andere gelovigen en kerkgemeenschappen in je denken een billijke en meer dan 'theoretische plaats geeft. Bij de nieuwere kerkvisie loop je steeds het risico dat je vanuit de feiten het breekijzer in de confessie zet. En ook dat een positief spreken over andere kerken relativisering niet alleen van de kerk, maar ook van de confessie in de hand werkt.

Is er een andere oplossing? Dat zou dan een visie moeten zijn, waarbij we over andere christenen geen dingen zeggen waar we zelf eigenlijk niet in geloven en die de werkelijkheid geweld aandoen. Maar ook één, waarbij we over de kerk primair vanuit de norm blijven spreken en menselijke zonden en zwakheden niet terugprojecteren in ons belijden over de kerk.

Voor de opbouw en ontwikkeling van het gereformeerde leven zal een verder gesprek hierover van veel belang zijn. Dat zal dunkt me allereerst een gesprek moeten zijn vanuit een kerkelijke invalshoek. Is er in de Gereformeerde Kerken een koerswijziging nodig? Moet ons 'kerkbegrip' op de helling en willen we op een andere kerkvisie overschakelen? Goed, maar dan geen andere dan een schriftuurlijke en gereformeerde visie. Niet één die ontstaan is uit een praktische behoefte aan samenwerking en die feitelijk al wordt ingevoerd nog voordat er goed over is doorgepraat. Nemen we een bocht, dan wel na een open gesprek en alleen op goede gronden. Er moet een deugdelijke argumentatie op tafel komen! En een nieuwe visie moet méér zijn dan een negatie van de oude visie of een oppoetsen van een andere oude visie.

Volgens mij ligt hier het hart van de zaken die ons in deze dagen bezighouden. Juist als we hier met elkaar tot een deugdelijk en naar ik hoop ook gemeenschappelijk resultaat komen, zullen we ook veel eerder goede uitgangspunten vinden om de vragen rond organisatorische samenwerking zinnig te taxeren en eensgezind te beantwoorden. Blijven we praten vanuit een ondanks veel overeenstemming toch nopal verschillende kijk op de kerk, dan denk ik dat we nog heel wat verwarde en onbevredigende discussies voor de boeg hebben. Met alle fricties en frustraties die daar het gevolg van zullen zijn.

Is de verbreding fout?

Ik zal niet proberen in een paar woorden samen te vatten, waar het mij in deze artikelen om ging. Wel wil ik nog even kort een antwoord formuleren op de volgende toege-

spitste vraag: is de verbreding waartoe men het ND heeft besloten dan fout geweest? Daarover de volgende opmerkingen.

1. Als voor het ND een verbreding van de lezerskring economisch onontkoombaar is, moeten we dat accepteren en ons instellen op een nieuwe situatie. Die situatie stelt ons voor vragen die een serieuze bespreking waard zijn. Klakkeloos met de koerswijziging akkoord gaan en het abonnement op het ND opzeggen zijn twee extreme reacties die allebei fout zijn. We staan in zekere zin met elkaar op een tweekluis. Laten we proberen over deze dingen nog eens goed na te denken en dan samen de goede weg te vinden.
2. Bredere samenwerking op zichzelf is niet iets dat voor God en mensen onverantwoord is. Maar wel is de wijziging door de mensen van het ND m.i. veel te kerkelijk en theologisch onderbouwd. Dit schip vaant onder een vlag met verkeerde kleuren. Bovendien mirte ik in de verantwoording een open en eerlijk aangeven van de compromissen die je sluit en het 'prijskaartje' dat aan deze operatie hangt. Daar moet gewoon over gesproken kunnen worden. We moeten gewoon kunnen zeggen, dat er wat meer afstand is gekomen tussen kerk en krant en dat we op een aantal punten van onze identiteit wat moeten inschikken. Die benadering heeft uiteraard consequenties voor statuten en beleid.
3. We moeten niet doen, of per definitie samenwerking in organisaties met mensen van buiten de Gereformeerde Kerken alleen maar mogelijk is op basis van een bepaalde 'ruimere' kerkvisie. Ik zou willen wijzen op het voorbeeld van de christelijke gereformeerden. Vanouds hebben zij er sterk op gestaan, dat zij de ware gereformeerde kerk in Nederland vormden. Toch werkten en werken ze rustig in verschillende organisaties ook met anderen samen. Daar valt uiteraard nog wel wat meer over te zeggen, maar waar het me nu om gaat is: als je maar een duidelijke scheidslijn trekt tussen kerk en organisatie, dwing je jezelf ook niet om onder iedere bredere samenwerking ook een breder kerkbegrip als fundament te leggen.
4. Het ND zou zijn lezers en de Gereformeerde Kerken als geheel zeer dienen als het zelf nog eens op een aantal punten een herziening en aanvulling van 'n verhaal gaf. Daarna blijft er vervolgens voor ons allen nog genoeg stof over om verder te praten. Het lijkt alsof er in onze seculariserende samenleving wel belangrijker dingen zijn dan het organisatievraagstuk. Dat is ook zeker zo. Maar wij leven vandaag kerkelijk en organisatorisch in een situatie waarin het doorpraten over de kerkvisie en de verhouding tussen kerk en organisatie wel degelijk een hoge prioriteit mag krijgen.

Pas op de plaats

Ons commentaar bij de beleidswijziging van het ND is gaandeweg een heel verhaal geworden. Er zijn nog verschillende noodzakelijke gesprekspunten blijven liggen.

Maar in overleg met het *Nederlands Dagblad* maak ik nu eerst pas op de plaats. Dan kan eerst het ND ingaan op de kritiek zoals die hier is verwoord. Ik hoop van harte dat het geschrevene en ook de komende discussie eraan bijdragen, dat we samen verder komen. Want dáár gaat het toch om: *samen verder komen!*

M. te Velde

AAN DE BROEDERWEG

Programma schooldag Theologische Universiteit woensdag 30 september

Rovenkerk

- 10.00 uur Ds. A. Kooij (leider)
Prof. dr. J. Douma – Waar en toch niet geloofwaardig
Drs. C.J. Haak – Koersvast op vele wegen
E4.00 uur Prof. dr. E. van der Pol – De fles van suster Bertken
Dr. W.G. de Vries (curator)

Broederkerk

- 10.00 uur Ds. J. Geersing (leider)
Drs. C.J. Haak – Koersvast op vele wegen
Prof. dr. F. van der Pol – De fles van suster Bertken
14.00 uur Prof. dr. H.M. Ohmann – David zonder harnas
Ds. M. Nap (curator)

Buitenkerk

- 10.00 uur Ds. J.A. van der Velden (leider)
Prof. drs. R. Kamphuis – Katholiek (thema)
Prof. dr. C. Trimp – Grote vangst? 100 jaar gereformeerde prediking (thema)
14.00 uur Prof. dr. M. te Velde – Samen op weg in 1892 (thema)
Ds. C.J. Smelik (curator)

Burgwalkerk

- 10.00 uur Ds. J.T. Oldenhuis (leider)
Prof. dr. M. te Velde – Samen op weg in 1892 (thema)
Prof. drs. B. Kamphuis – Katholiek (thema)
14.00 uur Prof. dr. C. Trimp – Grote vangst? 100 jaar gereformeerde prediking (thema)
Ds. A. de Snoo (curator)

Chr. Geref. Kerk

- 10.00 uur Ds. T.K. van Eerden (leider)
Prof. drs. H.M. Ohmann – David zonder harnas
Prof. dr. J. Douma – Waar en toch niet geloofwaardig
14.00 uur Drs. C.J. Haak – Koersvast op vele wegen
Ds. A. Kamer (curator)

Kerkgebouw Geref. Gemeente

- 10.00 uur Ds. A.P. Peijen (leider)
Prof. dr. C. Trimp – Grote vangst? 100 jaar gereformeerde prediking (thema)
Prof. dr. M. te Velde – Samen op weg in 1892 (thema)
74.00 uur Prof. drs. B. Kamphuis – Katholiek (thema)
Ds. J. Luiten (curator)

Nieuwe Kerk

- 10.00 uur Dr. G. Zomer Jzn. (leider)
Prof. dr. F. van der Pol – De fles van suster Bertken
Prof. drs. H.M. Ohmann – David zonder harnas
14.00 uur Prof. dr. J. Douma – Waar en toch niet geloofwaardig
Dr. P. Schelling (curator)

Thema: '1892-1992: Ik geloof één Kerk'

Een kerk ging stuk
G. van den Brink
H.J. van der Kwast

Een kerk ging stuk

Relaas van de breuk die optrad binnen de Gereformeerde Kerken (vrijemaakt) in de jaren 1967-1974

245 pagina's, f 39,75

Verkrijgbaar bij de boekhandel
Een uitgave van

Buijten & Schipperheijn
Valkenburgerstraat 106, 1011 NA
Amsterdam, tel (020) 423 66 12

"In de Open Brief was geen afwijking van de Schrift of belijdenis aan te wijzen. In geding was de toepassing van de belijdenis inzake de Vrijmaking."

(pag. 104)

Te veel en te weinig I*Houden voor – wedergeboren?*

De synode van 1905 zei in haar bekende Verklaring, dat wij uit kracht van de belofte de kinderen van het Verbond moeten houden voor *wedergeboren*. De synode van 1942 maakte daar later een bindende leeruitspraak van. De synode van 1946 gaf er weer een iets andere draai aan: de kinderen beschouwen en behandelen 'als delende in de wederbarende genade van de Heilige Geest'.

Maar het één en het ander is *te veel* gezegd over 'het zaad des Verbonds'! Daarover gaat het deze week.

Dàt – het is 'te veel' gezegd – was het voortdurend protest, aanvankelijk tegen de Verbondstheorieën van A. Kuyper en later tegen de synodale leeruitspraken van 1942 en van 1946.

Prof. B. Holwerda heeft wel in zijn scherpzinnige bijdrage in de studie *Rondom 1905* uit het jaar 1944 trachten aan te tonen, dat de woordvoerders van de oude Afscheidings-lijn in de pacificatie van 1905 konden treden, omdat zij het 'wedergeboren' niet opvatten, als 'delende in het nieuwe leven en in de hartsvernieuwing door de werking van de Heilige Geest', maar meer in de zin van: de kinderen zijn opgenomen in *Verbondsbetrekking*. Er zou dus slechts zijn uitgesproken dat ze, de kinderen, als *leden van de gemeente* moesten worden beschouwd.

Holwerda kon er op wijzen, dat de broeders van de Afscheidings-theologie niet zulke scherp omlijnde termen gebruikten als Kuyper. Hij wist er ook wel een enkel opvallend voorbeeld uit hun geschriften voor aan te halen.

Toch overtuigt dit niet. Elders in de Verklaring van de synode heeft 'wedergeboren' of ook 'wedergeboorte' duidelijk de betekenis van: vernieuwing van het hart door de Heilige Geest. Het zou wel wonderlijk zijn als dat *niet* het geval zou zijn in de samenstelling: 'houden voor wedergeboren'!

We zien dan ook, dat een nauwkeurige exegeet als prof. Greijdanus, die ten tijde van de synode reeds predikant was, deze opvatting niet deelt. Terecht wijst hij er steeds op, dat de Verklaring *innerlijk tegenstrijdig* is. Wanneer in het *slot* er van wordt gezegd, dat de stelling dat elk uitverkoren kind reeds vóór de doop metterdaad wedergeboren zou zijn níet te bewijzen is met Schrift en belijdenis, dan is het nooit goed te praten, dat de synode in het *begin* er van verklaart dat alle kinderen te houden zijn voor reeds wedergeboren.

De Verklaring is innerlijk tegenstrijdig. En: zij zegt in het begin iets van de kinderen, dat niet is te verantwoorden. Wanneer de kinderen als reeds wedergeboren moeten worden beschouwd, dan behoeft tot hen de roeping niet uit te gaan tot het wegdoen van de 'voorhuid van het hart', Jer. 4 : 4. Het behoeft niet. Maar het *mag* dan in feite ook niet. Want zij zijn (zegt de formule van 1946) te beschouwen en óók te behandelen als mensen in wie de hartsvernieuwing reeds plaats heeft. Zij, de kinderen, kunnen ook niet opgeroepen worden tot het gebed van de ootmoed: 'scep mij een rein hart, o God', Ps. 51 : 12. Want als anderen hen moeten beschouwen als 'delende in de wederbarende genade van de Heilige Geest', dan moeten zij het *zichzelf* ook. Hoeveel valt op deze wijze niet buiten het gebed?

Staat er dan niet bij: 'totdat het tegendeel blijkt?' Zonder twijfel. Maar wanneer zal dat ooit werkelijk blijken? Kan iemand die deelt in de genade van de wedergeboorte niet verschrikkelijk diep vallen? David in zijn zonde met de vrouw van Uria? Petrus in zijn verloochening van de Hei-

land? De Dordtse Leerregels spreken hier indringend over in het vijfde hoofdstuk. God bewaart toch ook in deze diepe val in zijn uitverkorenen het onvergankelijke zaad, waaruit zij opnieuw geboren zijn (DLR, V,7). Het 'houden voor wedergeboren, *totdat*' is dus een leeg woord, en het is naar de kinderen toe een leeg gebaar.

Op dit wezenlijke punt is de waarschuwing tegen 'verbondsautomatisme' terecht! Het was het vroeger. Het is het vandaag nog. Deze theorie en deze leer werkt oppervlakkigheid in de hand. Het gebed van ouders, van kinderen, van de gemeente verslapt en verkommert er door. Ten diepste moet gezegd, dat deze leer het werk van hartsvernieuwing door de Geest en het Woord blokkeert.

Het vermaan in zijn kracht gebroken

We zeggen niet, dat waar deze theorie werd geleerd (of eventueel: nog wordt geleerd) er nooit in trouw zou zijn vermaand in de prediking en in het ambtelijk gesprek. We zeggen wel, dat de leer zèlf de kracht van het vermaan breekt. Terwijl de Gereformeerde Kerken toch in de Leerregels belijden, hoe in het werk der genade de *vermaningen* een wezenlijke plaats hebben, DLR III/IV,17 vgl. vooral ook V,14. En die belijdenis is op grond van de Schriften, die juist in de kring van het Verbond betuigen: 'Hoeveel zwaarder straf, meent gij, zal hij verdienen, die de Zoon van God met voeten heeft getreden, het bloed des verbonds, waardoor hij geheilgd was, onrein geacht en de Geest der genade gesmaad heeft?', Hebr. 10 : 29.

Maar in die vreemde tovercirkel van het 'houden voor wedergeboren' komt uiteindelijk geen waarschuwing voor Verbonds-breuk te pas en geen dreiging met de wraak van het Verbond: 'Vreselijk is het te vallen in de handen van de levende God!', Hebr. 10 : 31.

Juist daar waar deze woorden moeten klinken, dáár zouden ze niet gesproken mogen worden! De waarschuwing voor eeuwige ondergang heeft hier geen plaats, terwijl toch *in* de prediking van het Koninkrijk der hemelen, waarin de glans van het eeuwige heil straalt, de waarschuwing voor eeuwige duisternis uitgaat: 'Wie in de Zoon gelooft, heeft eeuwig leven, doch wie aan de Zoon ongehoorzaam is, zal het leven niet zien, maar de toorn van God blijft op hem', Joh. 3 : 36.

Er loopt een lijn van het ongeestelijk optimisme, dat uitdrukking vindt in het 'houden voor wedergeboren' náar het terugwijken van de belijdenis van de *realiteit* van de hel, van het eeuwige vuur, van de buitenste duisternis, zoals dat het geval is in de 'theologie' binnen de syn. Gereformeerde Kerken sinds de jaren zestig. Hoe kort is die weg gebleken in de loop van de geschiedenis sinds de grote ramp zich in het midden van de Gereformeerde Kerken voltrok!

Hoe worden wij daardoor gewaarschuwd! 'Daarom, wie meent te staan, zie toe dat hij niet valle', 1 Kor. 10 : 12.

Wij moeten niet op een voetstuk gaan staan! We behoeven ook niet één man, bijvoorbeeld Abraham Kuyper te verzoeken plaats te nemen in de beklagden-bank. We behoeven ons ook binnen de 'gereformeerde gezindte' niet in allerlei bochten te wringen om maar geaccepteerd te worden. Het moet ons genoeg zijn om te weten, dat we met een hoge God te doen hebben: 'onze God is een verterend vuur'. Dat ontzaglijke woord uit Hebr. 12 : 29 is niet naar buiten toe gesproken, het is geadresseerd aan *de gemeente, aan ons en aan onze kinderen*, omdat wij 'een onwankelbaar koninkrijk' ontvangen, Hebr. 10 : 28.

J. Kamphuis

PREDIKING EN TOEËIGENING VAN HET HEIL II (slot)

De vorige week is een begin gemaakt met de bespreking van het begrip **toeëigening des heils**, zoals dat door de Christelijke Gereformeerde Kerken steeds weer opnieuw aan de orde wordt gesteld bij de **samensprekingen** met onze kerken. In dit nummer wordt de bespreking voortgezet, en wil ik vervolgens een poging doen een en ander te taxeren.

Belemmering voor eenheid

Ik hoop dat duidelijk geworden is wat bedoeld wordt, wanneer men in verband met de prediking spreekt over 'de toeëigening des heils'. Van christelijk gereformeerde kant is dit onderwerp in de gesprekken van deputaten steeds weer aan de orde gesteld, omdat men meent dat er aan de prediking in onze kerken juist op dit punt veel mankeert. In onze prediking wordt te veel de eis om te geloven beklemtoond, terwijl het toepassende werk van de Heilige Geest op de achtergrond komt. De noodzaak van wedergeboorte krijgt te weinig aandacht. Dat men de belofte heeft, impliceert nog niet dat men ook echt deelt in het heil. De prediking is te algemeen, te weinig klinkt door dat het aankomt op persoonlijk geloof en persoonlijke 'inwilliging' van het verbond. De manier waarop in Zondag 31 H.C. de gemeente wordt gezien, wordt in de prediking niet gehonoreerd. De gemeente wordt aangesproken als bestaat zij uit louter gelovigen. De prediking is niet onderscheidend. Ook is er geen oog voor de gevarieerdheid onder hen, die geloven.

Daarbij acht men onze prediking ook te weinig bevindelijk in de goede confessionele zin. Wat met name de Dordtse Leerregels zeggen over het leven van het geloof wordt niet verdisconteerd. Er wordt geen geestelijke leiding in de prediking gegeven. Bovendien wordt de toeëigening van het heil te veel betrokken op de dagelijkse bekering en te weinig op de vertrouwelijke omgang met God.

Hoewel onze deputaten deze bedenkingen *weerspraken* en met nadruk stelden dat – als er verschillen hier waren – het slechts ging om 'accenten', bleef men van christelijk gereformeerde zijde steeds deze bezwaren tegen onze prediking herhalen.

Om niet in eindeloze deputatenbesprekingen te blijven hangen, drongen onze generale synoden erop aan, dat de Christelijke Gereformeerde Kerken in haar meeste vergaderingen duidelijk onder woorden zouden brengen, op welke *punten* onze kerken met betrekking tot de toeëigening van het heil tekort deden aan de gereformeerde belij-

Niet maar deputaten, maar de kerken zelf moesten in haar generale synode uitspreken, welke belemmeringen er waren om voort Te gaan op de weg naar de eenheid.

Helaas is het tot deze duidelijkheid niet gekomen. Tot op vandaag toe hebben de Christelijke Gereformeerde Kerken geen gehoor gegeven aan het dringende verzoek van onze kerken. Een klare *synodale* uitspraak ontbreekt nog altijd. Wel hebben de Christelijke Gereformeerde Kerken zich op generaal-synodaal niveau uitgesproken over de *ernst* van 'de verschillen' met betrekking tot de toeëigening van het heil. Dat gebeurde op de generale synode van Zwolle-Apeldoorn 1965-1966. Deze synode sprak namelijk uit: 'dat naar de mening van de generale synode de verschillen *zen* aanzien van de toeëigening des heils en de hantering van het gereformeerd belijden omtrent de kerk, de bediening des Woords en de tuchttoefening in de kerken raken en dat daarom deze verschillen vóór een vereniging tussen de kerken dienen te worden *weggenomen*'.²⁴

Door deze uitspraak kwam *inzoverre* meer duidelijkheid, dat van de kant van de Christelijke Gereformeerde Kerken verklaard werd dat de verschillen *zō* ernstig waren dat zij een belemmering vormen om tot vereniging te komen. Het moet in onze kerken echt anders worden met betrekking tot de prediking, wil er ooit van eenheid tussen beide kerken sprake zijn.

Deze taxatie is tot op vandaag – ondanks nieuwe deputaten-gesprekken – gehandhaafd. De christelijke gereformeerde synode van Groningen 1989 deed immers ten aanzien van 'de toeëigening des heils en de plaats van het werk van de Heilige Geest in de prediking' de uitspraak: 'dat de verschillen van zo ernstige aard zijn dat het gesprek erover moet worden voortgezet, opdat zo belemmeringen voor de kerkelijke eenheid uit de weg geruimd worden'.²⁵

De vreemde situatie doet zich dus voor, dat de Christelijke Gereformeerde Kerken in haar synode wel zich hebben uitgesproken over de 'ernst' van de 'verschillen', maar niet over de *konkrete inhoud* van deze 'verschillen'.

Maar in eigen kring

Het blijft heel merkwaardig dat de Christelijke Gereformeerde Kerken de verschillen met betrekking tot de prediking naar onze kerken toe zo hoog opspelen – een belemmering voor de eenheid, niet honoreren van de confessie! –, terwijl *in haar eigen kring* juist op het punt van de prediking zoveel te doen is.

In 1981 publiceerde J.H. Yelema een artikel, waarin hij een opzienbarende balans opmaakt ten aanzien van de prediking in zijn kerken.²⁶ Eerst laat hij zien hoe de prediking in die kerken al meer terugkeerde naar de oude reformatorische erfenis. Er kwam beter zicht op de verhouding wedergeboorte-rechtvaardiging, wet-evangelie, belijdenis-avondmaal, belijden-leven en op de gemeente. In dit verband spreekt Velema over 'legitieme' verschuivingen. Maar hij moel ook 'illegitieme' verschuivingen constateren, die zich de laatste tijd in zijn kerken voordoen. Velema noemt dan punten, die juist ook naar onze kerken toe steeds weer genoemd zijn!

'Generaliserend' komt hij dan tot de volgende 'opmerkingen': 'De gemeentebeschuwing die achter allerlei preken ligt, verdisconteert niet in volle ernst het feit dat er ongelovigen, onbekeerden en hypocrieten in de kerk zitten (...). De doodstaat van de bondeling komt niet voldoende aan de orde (...). Gods liefde wordt in diverse preken zeer bejubeld, maar het is een vlakke liefde, bijna een vanzelfsprekende liefde (...). Men kan de classificatiemethode alkeuren, maar dit betekent niet dat hiermee de noodzaak van onderscheidenlijk preken vervalt. Maar dit soort prediking wordt in bepaalde preken gemist (...). Hieruit moet wel voortvloeien dat in dit soort prediking geen geestelijke leiding wordt gegeven. Er zijn inderdaad preken verschenen en gehouden die beslist aan dit euvel mank gaan.'²⁷

'Goedkope genade wordt bij tijden gepresenteerd. Een genade zonder wet, die niet verontrust en ergert; liefde zonder recht die de kerkganger doet voortleven in zijn wereldsgezindheid; de hel verschrikt niet meer en de hemel trekt niet meer aan, dus richten wij ons op de aarde.'²⁸

In een latere publikatie rekent Velema twee verschillende kerkdiensten waarin christelijk gereformeerde predikanten voorgaan en waarbij men tot de konklusie moet komen: 'dit zijn twee verschillende werelden. Dit verschil wordt bepaald door totaal verschillende *prediking* en *liturgie*.'²⁹

'In de ene gemeente wordt een prediking gebracht, die erg inspeelt op maatschappelijke vragen, horizontaal is ingesteld, de gemeente wijst op haar roeping in de wereld en ervan uitgaat: hier zit een gelovige gemeente, die in haar geheel op weg is naar de eeuwige zaligheid. De oproep tot bekering heeft alleen betrekking op de dagelijkse bekering, want de gemeente hier ter plaatse is bekeerd. Dat Gods heil moet worden toegeëigend komt niet aan de orde. want de gemeente deelt in het heil. Daarom zouden we haar met deze moeilijke termen vermoeien?'³⁰

In de andere gemeente vinden wij min of meer het tegen-

deel. Sombor en ernstig is de dienst. De weg van het geloof wordt in de preek beschreven en allerlei standen van het geestelijke leven belicht. De oproep tot bekering klinkt duidelijk door. 'Maar toch lijkt het dat de prediker door allerlei voorwaarden die hij opnoemt, met de ene hand terugneemt wat hij met de andere hand wilde geven. Es is geen duidelijke geestelijke lijn of het moest de lijn zijn van: het gaat zo maar niet, God moet het doen en het is nog maar de vraag of Hij het wil en zal doen.'³¹

Wanneer het waar is wat Velema hier allemaal over de prediking in zijn kerken zegt (en er is geen enkele reden om daaraan te twijfelen), dan wordt het toch hoog tijd dat de Christelijke Gereformeerde Kerken orde op zaken stellen in eigen huis! Men wordt toch ongeloofwaardig wanneer men allerlei mankementen in de prediking van andere kerken aanwijst, terwijl diezelfde mankementen in de prediking van de eigen kerken zich voordoen. *Wanneer deze mankementen zo ernstig zijn dat zij een blokkade vormen op de weg naar de eenheid, kunnen zij dan wel in her eigen kerkelijk leven getolereerd worden?* Wanneer Velema schrijft: 'Christelijk-gereformeerd op de ene plaats en in de ene gemeente betekent heel iets anders dan christelijk-gereformeerd op de andere plaats en in een andere gemeente'³², dan rijst de vraag: Waar haalt men nog de vrijmoedigheid vandaan om te spreken over 'de' christelijk gereformeerde prediking? Daarbij dringt de vraag zich op: Hoe kan men de splinter in het oog van broeders zien, terwijl men de balk in eigen oog laat zitten?

Ik kan het niet anders zien dan dat de Christelijke Gereformeerde Kerken door dit alles in een onmogelijke positie zijn geraakt.

Taxatie

Tenslotte wil ik nog enkele opmerkingen maken over de zgn. 'ernst' van de verschillen met betrekking tot het thema 'prediking en toeëigening van het heil'. Zijn deze verschillen werkelijk zo ingrijpend dat de Christelijke Gereformeerde Kerken ze terecht zien als een belemmering voor het komen tot eenheid? Niet te ontkennen is dat er verschillen in opvatting zijn. Het Persverslag van deputaten over de samensprekingen, die na de generale synode van Spakenburg-Noord 1987 gehouden zijn, vermeldt: 'Overeenstemming bleek er ten aanzien van de noodzaak van het toeëigenende werk van de Heilige Geest. De discussie concentreerde zich met name op de plaats van het werk van de Heilige Geest in de prediking. Moet dit werk in iedere preek expliciet aan de orde komen, of bepaalt de tekst van de preek, wanneer er over het werk van de Heilige Geest gesproken dient te worden? Hoe moet er onderscheidenlijk gepreekt worden? Op deze punten bleef verschil van inzicht.'³³

Wie het Rapport van deputaten, benoemd door de generale synode van Spakenburg-Noord 1987 naleest, ontdekt dat deputaten bevestigend hebben geantwoord op de vraag van christelijk gereformeerde deputaten, of in de Gereformeerde Kerken ook de noodzaak van *wederge-*

boorte voor iedere bondeling wordt gepredikt. De beschuldiging van 'verbondsautomatisme' is krachtig weersproken. Ook in onze kerken wordt verkondigd dat zonder wedergeboorte niemand het rijk van God zal zien. Een bondeling deelt slechts in de *weg* van wedergeboorte en geloof in het heil.

Onk over het feit dat de prediking *onderscheidend* moet *zijn*, bestond geen verschil van mening. Gereformeerde deputaten wezen erop dat er onderscheid is tussen hen die de belofte in geloof aanvaarden en hen die de belofte in ongeloof verwerpen, en dat dit onderscheid duidelijk in de prediking aan de orde moet konien naar Zondag 31 H.C.

Ook met betrekking tot wat de gereformeerde belijdenis *zegt over de weg tot geloof en het leven van het geloof* (zie met name de Dordtse Leerregels) stemden gereformeerde deputaten toe dat dit alles in de prediking verdisconteerd dient te worden. Zij wezen erop dat op dit punt de gereformeerden in het verleden onrecht *is* aangedaan. Deze zaken zijn iiit vergeten in de Gereformeerde Kerken. Genoemde deputaten wezen erop: 'Wel is er in de prediking meer aandacht gekomen voor de standen van hei geloofsleven en voor het kleingeloof en de twijfel. Dat is echter geen ombuiging van de lijn van de prediking binnen onze kerken, maar een verfijning ervan.'³⁴

Blijkens het Rapport van deputaten hiecf er verschil van inzicht inzake de vraag: Moet het werk van de Heilige Geest in iedere preek expliciet aan de orde komen of bepaalt de tekst van de preek wanneer er over dit werk gesproken wordt? Ook hiecf verschil over de vraag: Is het werk van de Geest, als Hij door het Woord de uitverkorenen wederbaart, in zijn aard en effect onderscheiden van zijn werk in hei komen mei het Woord tot hen, die niet tot geloof komen?

Vershil van inzicht bleef es ook met betrekking tot de vraag *hoe* er onderscheidend gepreekt moet werden. Gereformeerde deputaten meenden dat de gemeente als *ze* heel aangesproken moei worden en dat zowel zegen als vloek aan de gehele gemeente moeten worden voorgesteld. Zij wezen iedere classificatie-methode af.

Tenslotte kan hier ook *nog* de beduchtheid van gereformeerde deputaten genoemd worden voor het gevaar dat de belofte krachteloos gemaakt kan worden, wanneer deze belofte niet tegelijk gepredikt wordt met bevel van geloof en bekering (vgl. D.L., II, 5). Het accent op de noodzaak van het werk van *de* Geesi mag niet de grote verantwoordelijkheid van ieder die het evangelie hoort, tekort doen.

Wanneer wij de in het Rapport genoemde verschillen taxereti, dan kan de konklusie niet anders zijn dan dat het gaat om *accentsverschillen*. De prediking zoals deze in onze kerken plaats vindt, is niet een geheel andere prediking dan de Christelijke Gereformeerde Kerken officieel voorstaan. Bijna alles wat J.H. Velema, W.H. Velema en W. Kremer over de prediking schrijven, is van harte toe

te stemmen. Hier en daar *is* een kritische kanttekening te plaatsen. Maar deze kanttekeningen verhinderen niet, om een grote mate van overeenstemming te constateren. Over en weer kunnen wij van elkaar inzake de prediking leren. Misschien is hij christelijk gereformeerden *war* meer het bevindelijke uit de afgescheiden kerken bewaard gebleven, wellicht is er in onze kerken meer *zicht* op de betekenis van *het* heilshistorische.

Er zou al veel gewonnen *zijn* wanneer men in christelijk gereformeerde kring nu eindelijk eens aanvaardt wat tijdens de jarenlange deputatengesprekken van *onze* kant over de prediking in onze kerken *is* gezegd.

Graag onderstreep ik de konklusie die onze deputaten in hun genoemd Rapport trekken: 'De verschillen die er zijn vallen binnen het kader van de confessie en niogen daarom geen kerkscheidende factor vormen.'³⁵

A.N. Hendriks

²³ Vgl. bijv. het besluit en de brief van de generale synode van Amersfoort-West 1967 (*Om de ware Katholiciteit*, p. 3, 4).

²⁴ Vgl. *Om de ware Katholiciteit*, p. 30, 31.

²⁵ Vgl. *Acta Leeuwarden 1990*, p. 551.

²⁶ J.H. Velema, 'Verschuivingen in de prediking', *Ambtelijk Contact*, XX - p. h3K c.v.

²⁷ J.H. Velema, 'Verschuivingen in de prediking', p. 645.

²⁸ J.H. Velema, 'Verschuivingen in de prediking', p. 645.

²⁹ J.H. Velema, *Wie zijn wij?*, p. 186 (curs. van ons, A.N.H.).

³⁰ J.H. Velema, *Wie zijn wij?*, p. 186.

³¹ J.H. Velema, *Wie zijn wij?*, p. 186, 187.

³² J.H. Velema, *Wie zijn wij?*, p. 196.

³³ Vgl. *Acta Leeuwarden 1990*, p. 5-17.

³⁴ Vgl. *Acta Leeuwarden 1990*, p. 541.

³⁵ Vgl. *Acta Leeuwarden 1990*, p. 541. Vgl. wat de generale synode van Amersfoort-West 1967 in een brief aan de e.k. generale synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken schreef: 'De synode ziet, tenzij uw vergadering haar uit Schrift en belijdenis van het tegendeel overtuigt, *genoemd* verschil (over de toeigening des heils) als binnen het raam der belijdenis *gelegen*' (*Om de ware Katholiciteit der Kerk*, p. 4)

Geloven met de bril van Marx

Professor G.H. ter Schegget ging onlangs met emeritaat. Elf jaar was hij *kerkelijk* hoogleraar in de christelijke ethiek te Leiden. In die functie hernoemd door de synode van de Nederlands Hervormde Kerk, al was het dan na veel aarzeling. Want was bij eigenlijk geen marxist? *Trouw* (12 september 1992) sprak met hem:

'Ik een marxist? Ik heb wel altijd veel respect en liefde voor Karl Marx gehad. En wat Mam zelf heeft geschreven vind ik nog steeds uitermate belangrijk. Ik zie hem namelijk in de eerste plaats als een joodse denker, die het messiaanse verlangen op een geseculariseerde manier vertolkt. Daardoor is hij voor mij een vraag aan de kerk geworden. Hij vraagt ons of we over het rijk Gods niet veel te verticaal denken, als over iets dat aan het eind komt als een wonderding van God, maar in de geschiedenis eigenlijk geen rol speelt. Marx vraagt ons in feite hoe eschatologie en geschiedenis zich tot elkaar verhouden.'

'Ten tweede heeft hij een soort atheïsme ontwikkeld waardoor je de bijbelse God als je het goed beschouwt eigenlijk beter verstaat dan wanneer je niet door dat atheïsme bent heengegaan. De kritiek van Marx is namelijk gericht tegen een voorzienige godheid, een alinachtige 'X', een opiumachtige gestalte van religie waardoor mensen in feite van de eigenlijke levensstrijd, van de strijd om bevrijding worden afgehouden. De belangrijke vraag die Marx met zijn atheïsme aan de kerk stelt is in hoeverre het hemelverlangen toch de mensen van hun bevrijdingsaanhoudt. Die twee vragen van Marx aan de kerk vond en vind ik heel erg belangrijk. Nou ja, en dat is dan mijn zogenaamde marxisme.'

Godsdienst is vaak opium voor de mensen; ze houdt hen af van de concrete strijd voor bevrijding die ze moeten voeren. De religie moet gericht zijn op het humane. Aldus Marx. Ter Schegget denkt, dat hij daarin gelijk heeft. In de kerk moet het gaan om de humaniteit, om de toekomst van de mensheid en de menselijkheid en niet om de religie.

Voor het conciliair proces kan Ter Schegget daarom wel waarderend opbrengen. 'Ik geloof dat de kerken daarin een paar hele grote vragen van de mensheid aan de orde stellen. Het gaat daarin inderdaad om het humane, om bevrijding van verdrukking, knechting, wapenwedloop. Om gerechtigheid en heil van de schepping. Daar sta ik volledig achter.'

In de loop der jaren is Ter Schegget in zijn denken steeds meer uitgekomen bij de gemeente van Christus als misschien wel de enige plek waar de profetische vraag nog gesteld wordt.

'De metafysica is failliet, de politieke filosofie staat op losse schroeven. We leven in een inattig tijd. Het is allemaal pragmatisme wat de klok slaat. Eigenlijk blijven alleen de gemeenten over. Zij hebben het profetische verhaal immers nog, dat geïnspireerde verhaal met allerlei vragen aan ons. We worden teruggevoerd op de gemeente, de prediking, het verhaal en onszelf. En ik denk dat we dat verhaal weer dwars door ons heen moeten laten gaan en heel sterk moeten gaan beleven. Want buiten de gemeenten zijn er nauwelijks meer kaders waar de vraag gesteld wordt.'

De gemeente zou een uitdaging aan de wereld moeten worden, een plaats van permanente *révolte*, vindt de emeritus-hoogleraar christelijke ethiek. 'In gemeenten kun je ook het gemis vinden dat je hebt, aan gerechtigheid en vrede en integratie en ontmoeting. Je kunt dat vinden in liederen, in gebeden, je kunt het zeggen tegen God. Dan breekt het je in de wereld wel weer bij de handen af, maar het is toch belangrijk dat je die grote woorden hoort en dat je in de wereld dat gemis voelt. Gerechtigheid verricht als er niet voortdurend de uitdaging van de liefde is. Daarom zou de gemeente ook een experiment van liefde moeten zijn, onderling en naar buiten toe, de ander in zijn waarde latend. Ze zou een beetje een transparant van Christus moeten zijn.'

Een sterke gerichtheid durf, van de kerk op de maatschappij waarin zij leeft. Ook bijbels gefundeerd? En met bijbels perspectief?

Denkt Ter Schegget dat het hoe dan ook mogelijk is voor de mensheid ooit werkelijk verder te komen op weg naar gerechtigheid? 'Ik denk dat het onmogelijk is daar niet in te geloven. Dat de mens uiteindelijk onbekeerlijk zou zijn, kun je niet als perspectief nemen. Want dan heeft de geschiedenis geen perspectief. En dat is naar mijn mening juist het geheim van het joodse en christelijke denken, dat de geschiedenis wel een perspectief heeft.'

Dat perspectief is overigens puur een kwestie van hoop, want een reële verwachting van een naderende gerechtigheid is in de tastbare werkelijkheid om ons heen op niets te gronden. Je zou die verwachting wel kunnen gronden op de persoon van Christus. Je kunt zeggen dat Hij gelijk heeft. Hij is er aan gegaan, maar Hij is de werkelijke menselijke weg gegaan. Ik denk dat Jezus Christus door zijn weg en werk ons het menszijn heeft laten zien.'

'Ik moet wel in dat perspectief geloven. Ik moet – utopisch – hopen dat we ooit zullen doen wat de profeten en apostelen ons geleerd hebben, want het alternatief is te cynisch. In Auschwitz, waar de kinderen in de gaskamers zijn kapotgegaan, heeft daar de heil uiteindelijk gewonnen? Ze zijn dood, die kinderen. Maar daar heb ik geen vrede mee. En daarom hoop ik toch op een overwinning waarin dat hele Auschwitz "verzwolgen" wordt. Ik kan me daar niets bij voorstellen en er niets bij denken ook, maar het is wel iets waarop ik hoop. Ik blijf hopen dat God niet zomaar alles kan vergeven, dat niet de wereldgeschiedenis zelf het wereldgericht is, maar dat de messias dat is en God.'

'Wat is wat ik hoop. En wat ik geloof? Ik geloof alles en ik geloof niks. Ik weet niet meer wat opstanding is, ik weet niets meer. Ik hou mij maar vast aan wat mijn vader altijd zei: "geloven is een werkwoord. We leven eigenlijk voortdurend in een toestand van ongelof, maar we zullen geloven". Om het met het evangelie naar Marcus (9 vers 24) te zeggen: "Heer ik geloof, kom mijn ongelovigheid te hulp".'

Dood tij van de ideologieën

Zullen de grote gedachten-systemen die de geschiedenis hebben gestempeld de eeuwwisseling wel overleven? In het septembernummer van *Politieke en sociale vorming* schreef Henk van der Stoep de volgende overpeinzingen:

Was in ons land vanaf halverwege de jaren zestig God al dood,

onlangs sneuvelde het communisme definitief en het socialisme vertoont sterk zieltogende trekken. De onttakeling van het communisme uit het Oostblok bracht bij rechts een euforische stemming teweeg. In die kringen sprak men luidruchtig en trots van 'het gelijk van rechts'. Daarbij werd een inmiddels veel besproken essay aangehaald van Francis Fukuyama, voormalig onderdirecteur Planning van het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken.

Fukuyama beweerde dat de liberale democratie het hoogtepunt en het eindpunt van de geschiedenis van de mensheid was. Heel de wereld zou, vroeg of laat, vanzelf worden bekeerd tot de principes van de liberale democratie. De liberale democratie bood nu eenmaal de meeste garantie op de hoogst mogelijke ontplooiingskansen. De vrije markt-economie en de moderne technologie dwongen op den duur vanzelf elke samenleving in deze politieke en economische ordening. Dat moment was nu, gezien de hervormingen in de Sovjetunie, duidelijk aangebroken. De 'overwinning' van rechts kondigde het einde aan van een eeuwenlange fase van elkaar hevig bestrijdende politieke stromingen. Daarmee zou het tevens afgelopen zijn met de beweging van de geschiedenis, grote conflicten zouden voortaan achterwege blijven. Er is immers niets meer om voor te vechten...

(...)

Fukuyama trof het niet met zijn voorspellingen. De drukinkt van zijn essay was nog niet droog of de Golfoorlog brak uit; in tal van staten in de Sovjetunie, alsmede in Joegoslavië braken hevige nationalistische rellen uit. Het nationalisme heeft ook in West-Europa zo zijn aanhangers: Schönhuber (Republikaner), Le Pen (Front National), Dewinter (Vlaams Blok) en in ons land de sluimerende splinterpartij van Jansmaat (Centrum Democraten). Met het aflopen van de geschiedenis en het achterwege blijven van grote gebeurtenissen viel het dus behoorlijk mee!

Fukuyama schetst in zijn essay de liberale democratie als een Plein van de Hemelse Vrede. Maar na de virulente nationalistische onlusten moest hij zijn al te rationele scenario bijstellen. In tegenstelling tot zijn eerder verschenen essay voerde hij in zijn boek met meer nadruk de factor 'de mens' ten tonele. De mens wordt, zo betoogt hij, behalve door de rede ook geleid door wat Plato thymos noemt: het verlangen naar erkenning, de behoefte om door anderen als gelijke, of als meerdere te worden erkend. Die geldingsdrang drijft mensen tot het voeren van oorlog, en in vreedzame tijden tot het beoefenen van sport – het surrogaat voor oorlog – maar ook tot het ontwikkelen van bijvoorbeeld wetenschap en literatuur. De thymos, en niet de rede, ligt aan de basis van cultuur. En de thymos maakt de geschiedenis uiteindelijk onvoorspelbaar.

Aan het eind van zijn boek moet Fukuyama daarom concluderen dat 'het einde', het einde nog niet hoeft te zijn. Alles kan nog anders lopen. Waarmee hij terug is bij het begin, zeggen de critici, want waar praat je dan nog over?

(...)

Terug naar de beantwoording van de vraag die in de titel van dit verhaal gesteld wordt: verkeren de ideologieën in dood tijd of is er een synthese op handen? Ik houd het voorlopig op 'dood tijd'. We beleven een fase van heroriëntatie, van bijstellingen op ideologisch terrein. Niet alleen omdat er van een ultieme synthese bij lange na geen sprake is – mocht die status al ooit bereikt kunnen worden? – maar ook omdat politieke stromingen de gehele geschiedenis door aan veranderingen onderhevig waren. Ze veranderden zowel wat de samenstelling en de uitgangspunten betreft, als wat betreft de invloed die zij op mensen hebben. Fu-

kuyama heeft geen overtuigende argumenten die aantonen dat aan dat proces een einde gekomen is.

Anarchisme, fascisme en nationalisme leken aanvankelijk in de loop van deze eeuw te verdwijnen, maar wellicht keren deze stromingen, weliswaar in andere vormen, weer terug. Het rechtzinnig calvinisme en het traditionele socialisme zullen waarschijnlijk geen dominante plaats meer in het politieke krachtenveld kunnen verwerven.

Nieuwere stromingen zullen mettertijd misschien een invloedrijkere positie veroveren: het ecologisme, het feminisme, een Europees federalisme, en een variant op het nationalisme? Zal een van die stromingen kunnen uitgroeien tot de vierde stroming in ons land?

Voorlopig zullen de andere drie, de christen-democratie, de sociaal-democratie en het liberalisme, niet toonaangevend blijven. Het is niet onwaarschijnlijk dat in de voor ons liggende tijd daarvan het liberalisme, zoals in de 19de eeuw, de meest overheersende zal blijken te zijn. Dat liberalisme zal er dan vermoedelijk heel anders uitzien dan de oprichters het zich voortelden. Op grond van bovengestane overpeinzingen kan men mijns inziens niet ipreken van 'Het einde van de geschiedenis', noch van 'De laatste mens'. Maar dat had u allang geproefd.

G.J. van Middelkoop

In het septembernummer van Kerk:

- Prof. dr. K. Runia neemt afscheid... .. evenals Wies
- Stael-Merkx
- Nederlands gereformeerden en 'de breuk van 1967'

- Duitse dominees in Nederland
- Waarom voelt de PCOB zich onvoldoende serieus genomen?
- Geestelijke verzorging in het leger - nieuwe stijl

kerk

Rel voor een proefabonnement
(Kerk 2 maanden voor slechts f 5,-)
03420-10790

VAN RIETSCHOTEN

BOEKHANDEL	KANTOORVAKHANDEL	KANTOORINRICHTING
Boekhandel Kantoorvakhandel Kantoorinrichting	Keizerswaard 8, Rotterdam Keizerswaard 73 Gebroken Meeldijk 123, Barendrecht	Tel. 010-4820488 Tel. 010-4821365 Tel. 01806-19744
Faxnr. 010-4793699, Rotterdam		Faxnr. 01806-21165, Barendrecht

Beroepen: te Grootevast: J. Ophoff te Driebergen/Rijsenburg; te Harlingen: W.F. Wisselink te Brouwershaven; te Heemse: T. Wendt te Bunschoten-Oost.

BEVESTIGING EN INTREDE

Ds. J. Borgdorff heeft 20 september jl. intrede gedaan in Alphen a/d Rijn. De bevestiging vond plaats in de morgendienst door ds. H.J. Room; de intrede vond plaats in de middagdienst.

Zijn tijdelijk adres is Stadhouderslaan 4, 3051 HG Rotterdam. Vanaf medio oktober is zijn adres Amerikalaan 5, 2408 JA.

Ds. G. Gunnink heeft 20 september jl. intrede gedaan in Hardenberg. Inde morgendienst werd hij bevestigd door ds. M. Brandes, waarna hij in de middagdienst intrede deed.

Zijn nieuwe adres is: A. Risacustraat Ra, 7772 CX.

ADRESWIJZIGINGEN E.D.

Groningen-Noord * *Diaconie:* Duindoornstraat 20, 9741 NR.

Hoogvliet/Spijkenisse * *Scriba:* C. Knol, Distel 9, 3191 RC Hoogvliet; *Diaconie:* M.P. Benard, Rivierlaan 72, 3207 BL Spijkenisse.

Kaapstad * *Pi(>dikant* E.L. van 't Foort, Blackwoodstraat 12, 7530 Belville, ☎ 09-2721994215; correspondentie-adres in Nederland is: 't Hazeveld 11, 3862 XA Nijkerk, giro 278745.

Sliedrecht * *Diaconie:* Postbus 11, 3360 AA.

Vleuten-de Meern * *Scriba:* S.J. G. Wiersma, ☎ 03407-1510.

VERENIGINGEN

Het GPJC-Bureau is verhuisd naar Kamperstraat 10, 8011 LM Zwolle. Het postadres en telefoonnummer is ongewijzigd gebleven.

Het redactie-adres van Jeugd & Politiek is gewijzigd in Postbus 202, 8000 AE Zwolle.

PERSBERICHT

Ds. J.W. Roosenbrand predikant Geref. Kerk (vrijg.) PUTTEN – Ampcr twee jaar na de herinstituering van de Geref. Kerk (vrijg.) te Putten mocht deze gemeente zondag jl. in ds. J.W. Roosenbrand een eigen herder en leraar begroeten. In de morgendienst werd ds. Roosenbrand bevestigd door ds. H.E. Nieuwenhuis van Ermelo, die vele jaren de 'wijk Putten' tot zijn arbeidsterrein mocht rekenen. De preek van ds. Nieuwenhuis, voorafgaand aan de bevestiging, had als tekst Psalm 122. Thema en puntenverdeling luiden als volgt: De Here brengt ons door zijn Heilige Geest tot 1. blijdschap over, 2. gebed voor en 3. gelukwensen voor de Kerk van Christus. Na de dienst plaatste ds. Roosenbrand ten overstaan van de gemeente zijn handtekening onder het ondertekeningsformulier voor predikanten.

's Middags deed ds. Roosenbrand intrede met een preek over I Kon. 8 : 54-61. Thema: De zegen komt na het gebed. Puntenverdeling: 1. Wat die zegen inhoudt. 2. Wat dat gebed inhoudt.

Na de eredienst sprak de praeses van de kerkerand, br. Boersema, een welkomstwoord tot ds. Roosenbrand, zijn gezin en de vele genodigden, waaronder de wethouders Ter Borg-Guliker en Mosterd, die de burgerlijke gemeente vertegenwoordigden, vertegenwoordigers van de plaatselijke Christelijke Gereformeerde Kerk en de kerkvoogdij van de Nederlands Hervormde Andreaskerk.

Ds. Nieuwenhuis voerde het woord namens de classis kerken en de zusterkerk te Ermelo. Hij wees op het bijzondere karakter van deze classis. Van de zeven kerken, die deze classis telt, bestaan er vijf korter dan vijftien jaar: Lelystad, Almere, Zeewolde, Voorthuizen-Barneveld en Putten.

Een uit Rotterdam afkomstige groep Pakistani, Hindustani en Indiërs zong hun oud-predikant ten afscheid een loflied in het Urdu toe.

Ds. J.W. Roosenbrand, die voorheen de kerken te Deventer en Rotterdam-Centrum (als evangelisatie-predikant onder de allochtonen) diende, sprak een kort dankwoord. De Geref. Kerk (vrijg.) te Putten maakte de laatste jaren een snelle groei door en telt thans 287 zielen. De kerkdiensten worden 's zondags om 8.30 en 16.30 uur gehouden in de Andreaskerk aan de Voorthuizerstraat.

Welkom...

bij onze kraam op de Schooldag (in de Broederstraat). We hebben o.a. **bij ons:**

- * *Onder anderen* van 'dokter' Los, het nieuwste Pastoraal Perspectief-deeltje.
- * Verzamelbanden voor *De Reformatie* voor maar f 20,- p. st.
- * Het allernieuwste RB-boek: *Wegwijs in de Reformatie van T.D. Borna*.
- * Een partijtje spotgoedkope fondsrestanten.

Oosteraan & Le Cointre b.v.
Pos 4460 AA JES
01100 15591